

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Навчально-науковий інститут української філології та журналістики
Кафедра української мови

Кваліфікаційна робота
магістра

з теми:

ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛІЦИЗМІВ В УКРАЇНСЬКИХ МАС-МЕДІА

Виконала:

здобувачка вищої освіти 2 курсу
групи Ukr1-M24 освітньо-професійної
програми Середня освіта
(Українська мова і література) другого
(магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 014 Середня освіта
(Українська мова і література)
галузі знань 01 Освіта / Педагогіка
Свідницька Дарія Миколаївна

Керівник:

Коваленко Б.О., доктор філологічних
наук, професор кафедри української
мови

Рецензент:

Почапська О.І., кандидат наук із
соціальних комунікацій,
доцент кафедри журналістики

Кам'янець-Подільський – 2025 рік

ЗМІСТ

Умовні скорочення назв газет	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1	
ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАПОЗИЧЕНЬ У МОВНОМУ	
КОНТИНУУМІ	
1.1. Специфіка мовної ситуації процесу запозичення англіцизмів	10
1.2. Сфери вживання англіцизмів у сучасному дискурсі	14
Висновок до 1 розділу	21
РОЗДІЛ 2	
АДАПТАЦІЯ ІНШОМОВНИХ ЛЕКСИЧНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У МОВІ І	
МОВЛЕННІ	
2.1. Причини іншомовних запозичень на сучасному етапі розвитку української мови	23
2.2. Розрізнявальні ознаки, етапи та ступені адаптації англіцизмів	30
Висновок до 2 розділу	45
РОЗДІЛ 3	
ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКИ Й ФРАЗЕОЛОГІЇ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ	
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	
Висновок до 3 розділу	59
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	62

Умовні скорочення назв газет

ВЗ – Високий замок (Львів)

ГУ – Голос України (Київ)

МУ – Молодь України (Київ)

ПіК – Політика і культура (Київ)

Пн – Подолянин (Кам'янець-Подільський)

СК – Слобідський край (Харків)

УК – Урядовий кур'єр (Київ)

УМ – Україна молода (Київ)

ВСТУП

Кардинальні суспільно-політичні трансформації, що відбуваються в сучасному соціумі протягом останніх десятиліть, неминуче знаходять своє відображення в процесах, які охоплюють українську мову. Активність змін у сфері лексичної семантики, словотворення та стилістики становить цінний матеріал для лінгвістичних досліджень і привертає увагу не лише мовознавців, а й письменників, журналістів та пересічних носіїв мови з різним рівнем мовної й комунікативної компетентності.

Відомо, що радикальні мовні зміни відбуваються саме в періоди масштабних суспільних перетворень. Модифікації, які виникають на рівні функціонування мови упродовж тривалого часу, можуть позначатися на її системі загалом, не руйнуючи основ. Це зумовлює потребу виявлення та впорядкування мовних трансформацій, зумовлених новими комунікативними практиками, а також ґрунтовного аналізу особливостей процесів, що їх спричиняють.

Серед явищ, які активно проявляються у сучасній українській мові, особливе місце займає запозичення іншомовної лексики, специфіка якого не обмежується лише високою інтенсивністю. Запозичені слова зазнають семантичних, словотвірних і стилістичних трансформацій, стаючи, поряд із питомою лексикою, об'єктом дії всіх мовних процесів. Це не є новим чи унікальним явищем, характерним виключно для нинішнього етапу розвитку мови. «Процес запозичення вічний і в цілому плідний, долі ж окремих слів неоднакові» [Коваленко 2010: 105]. Водночас саме тепер спостерігається підвищена інтенсивність і глибина змін у сфері семантики, словотворення та стилістики, до яких активно залучається іншомовна лексика.

Активне запозичення іншомовних елементів відбувається паралельно з низкою інших інтенсивних лексичних процесів, що яскраво проявляються у публіцистичному стилі, який є найбільш відкритим та сприйнятливим до

нових мовних утворень. Нові соціальні реалії знаходять своє відображення у словотвірних неологізмах, масовому засвоєнню запозичених одиниць, стилістичних трансформаціях, процесах деархаїзації та різних семантичних змінах у межах лексики української мови.

Основним показником суспільних змін виступають засоби масової інформації, зокрема мова періодики. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття більшість запозичень, що активно функціонують у газетах та інших медіа, становлять англіцизми, і така тенденція характерна не лише для української мови.

Достатньо побіжно переглянути сторінки будь-якого українського видання, щоб натрапити на слова на зразок: *брокер, дилер, драйв, кілер, маркетинг, менеджмент, промоутер, рейв, спікер, спічрайтер, спонсор, трейдер, шоумен* тощо. Звісно, неправильно було б стверджувати, що всі ці лексеми потрапили в українську мову виключно через мас-медіа, однак не можна недооцінювати ролі медіатекстів у формуванні й закріпленні мовних процесів. В умовах інформаційного суспільства мовнокультурний вплив найбільш відчутно реалізується саме через канали масової комунікації. Слово в медіапросторі набуває особливої сили: з'явившись у телевізійному дискурсі, на сторінках друкованої преси чи в електронних ЗМІ, воно швидко підхоплюється масовою аудиторією та поступово проникає в рідну мову, навіть якщо спочатку сприймається як чужорідне. Водночас у значній кількості медійних матеріалів трапляється немотивоване використання іншомовної лексики, яка виглядає як сторонній елемент і порушує цілісність мовної тканини тексту.

Представники національних лінгвістичних шкіл, зокрема української, наголошують, що безпідставне запозичення та популяризація іншомовної лексики завдають суттєвої шкоди рідній мові й культурі.

Поділяючи позицію дослідника української лексики кінця ХХ століття О. Стишова про те, що «реалізація словника новітньої літературної мови

найчастіше пов'язана з інформаційними можливостями ЗМІ» [Стишов 2003: 39], слід визнати, що мова преси є «надійним і перспективним джерелом для визначення лексичних інновацій і планування перспективи розвитку загальнолітературної норми» [Стишов 2003: 39]. Підтвердженням цього слугує ілюстративний матеріал, укладений на основі текстів мас-медіа.

У сучасному мовознавстві проблема наповнення мови численними іншомовними елементами розглядається в багатьох працях, присвячених динаміці її лексичного складу. Серед них варто відзначити дослідження О. Потебні, І. Огієнка, С. Семчинського, Л. Лисиченко, О. Муромцевої, Б. Ажнюка, Б. Коваленка. Значна увага до процесу запозичення іншомовної лексики в українську мову спостерігається впродовж останнього десятиліття ХХ століття. Зокрема, адаптацію іншомовних слів у наукових терміносистемах аналізують О. Лисенко [Лисенко 1999], Г. Сергєєва [Сергєєва 2002; Сергєєва 2002a]; проблеми словотвірного освоєння запозичень розглядають С. Рижикова [Рижикова 1980; Рижикова 1984], Л. Чурсіна [Чурсіна 1998]; Д. Мазурик [Мазурик 2000; Мазурик 2002], О. Стишов [Стишов 2003] та О. Тодор [Тодор 1999] трактують запозичення як ефективний сучасний спосіб поповнення лексичного складу мови; особливості лексико-семантичного освоєння іншомовних слів досліджує В. Симонок [Симонок 2001; Симонок 2001a; Симонок 2002].

Попри те, що проблема лексичних запозичень активно опрацьовується як в українській, так і в зарубіжній лінгвістиці, вона зберігає актуальність і дискусійність, оскільки далеко не всі її аспекти можна вважати належним чином висвітленими. На сучасному етапі розвитку українського мовознавства, з огляду на динамічні процеси, що відбуваються у мові, особливої ваги набуває питання формування принципів і засад мовної політики, зокрема тих, що стосуються іншомовних запозичень. Активізація запозичувальних процесів та інтенсивне залучення іншомовної лексики до всіх основних мовних явищ сучасної української мови зумовлюють

необхідність не лише загального теоретичного осмислення цієї проблеми, а й розроблення чіткішого механізму визначення етапів та ступенів адаптації запозичених одиниць мовою-рецептором. Всебічне дослідження іншомовного слова, оцінка доцільності його функціонування в мові та мовленні, а також перспективності чи недоцільності подальшого використання неможливі без урахування мовленнєвої компетенції носіїв. Саме такий підхід до аналізу процесів освоєння іншомовних елементів є актуальним і значущим.

Мета роботи полягає у комплексному аналізові запозиченої лексики, зокрема англійської, сучасної української мови та особливостей її вживання в мові сучасних мас-медіа, а також у спробі визначити ступінь адаптації іншомовних слів у мові та мовленні й сформулювати принципи прогнозування їх подальшої еволюції.

Відповідно до зазначеної мети передбачено розв'язання таких завдань:

1. Узагальнити відомості про екстралінгвальні та лінгвальні чинники запозичення лексики з урахуванням причин їх виникнення, що дає можливість передбачити, чи закріпляться ці одиниці в мові й мовленні.
2. Визначити диференційні лінгвальні ознаки кожного етапу адаптації запозичень на різних рівнях мовної системи.
3. З'ясувати особливості вивчення лексики й фразеології на уроках української мови.

Об'єктом дослідження є англіцизми кінця XX – початку XXI століть, відібрані з текстів українських мас-медіа методом суцільного вибирання.

Предметом аналізу виступає функціонування запозиченої, зокрема англійської, лексики в мові сучасних українських ЗМІ та визначення ступенів засвоєння таких елементів на різних етапах їхнього входження в українську мову з урахуванням лінгвальних і позамовних чинників.

Основними методами проведеного дослідження виступають аналітично-описовий та порівняльно-зіставний.

Джерельною базою роботи є тексти україномовних газет кінця ХХ століття й сучасності з урахуванням видань різної тематики, що виходять у центральних та західних регіонах України, а також словники, опубліковані наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що опис і систематизація зібраного матеріалу сприятиме розширенню уявлень про стилістичні особливості сучасної української газетної мови, а також про склад і функціонування в українській мові пластів запозиченої лексики як одного з важливих засобів емоційно-експресивного вираження. Окрім цього, дослідження дає змогу окреслити сучасний стан і перспективи адаптації англіцизмів. Отримані результати можуть бути корисними для подальшого вивчення процесів засвоєння іншомовних елементів, формування критеріїв доцільності їх входження до української мови та нормування спеціальної лексики.

Практична цінність роботи полягає в можливості використання її результатів у процесі мовного планування та реалізації мовної політики. Матеріали дослідження можуть стати в пригоді при викладанні української мови у вищих і середніх навчальних закладах, під час розроблення курсів із лексикології, проведення наукових семінарів, а також при підготовці нових словників іншомовних слів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи обговорювалися на засіданнях кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. З теми роботи виголошено наукові доповіді «Функціонування іншомовної лексики в сучасних мас-медіа» на науковій конференції студентів і магістрантів за підсумками НДР у 2024–2025 навчальному році (м. Кам'янець-Подільський) та «Функціонування англіцизмів у сучасному українському дискурсі» на ІV

Всеукраїнській науковій конференції здобувачів вищої освіти «Нові парадигми сучасної філології» (7 листопада 2025 року, м. Кам'янець-Подільський).

Обсяг і структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох основних розділів, висновків до розділів, загальних висновків та списку використаної літератури (75 позицій). Загальний обсяг роботи – 69 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАПОЗИЧЕНЬ У МОВНОМУ КОНТИНУУМІ

1.1. Специфіка мовної ситуації процесу запозичення англiцизмiв

Визначальною ознакою сучасного мовного стану є надмірне проникнення англiцизмiв. У 90-х роках ХХ столiття спостерiгається явище, яке отримало назву української америкоманії. Його сутність полягає в орієнтації на західний стиль життя, у прагненні частково уподібнитися американській культурі та цивілізації, через що американізми перестали сприйматися як екзотизми. Причину цього варто вбачати у зміні суспільних цінностей – «у свідомій настанові на підкреслено вільне мовлення, на мову, звільнену від спущених згори заборон» [цит. за Архипенко 2004: 75]. Як зауважують дослідники, сучасні мовні пріоритети (зокрема, перевага американізмів) пояснюються витісненням французьких запозичень на кшталт *жаргон, екран, макіяж* англiцизмами *сленг, дисплей, майкап, топ-модель*. Варто також згадати, що українські слова німецького походження *бутерброд і шлягер* нерідко замiнюють словами *сендвіч* чи навіть *гамбургер / чизбургер і хiм*. Якщо в ХІХ столiтті українці запозичували *Savoі Faire*, то нині – *know-how* (або *ноу-хау*) з Америки.

Початок 90-х років позначився й активним поповненням українського словникового складу англiцизмами з економіки. Цей процес розгортався на тлі активізації міжнародних зв'язків України в галузях економіки, фінансів, торгівлі, банківської справи та становлення ринкових відносин. У лексику ввійшла значна кількість економічних, фінансових і комерційно-торговельних термінів англійського походження: *андеррайтинг, бартер, дилер, дистриб'ютор, лізинг, мерчандайзер, промоушен, холдинг* тощо.

Наприкінці 90-х років ХХ ст. – на початку ХХІ ст. можна стверджувати, що словниковий склад української мови виявився

перенасиченим англiцизмами не лише з економічної галузі, а й з інших сфер (особливо з американського сленгу: *бакси, кедси, кеш, дрінки, панк, буч, треш, хеловін, чарти* тощо): «Отже, відтепер 1200 “**баксів**” щорічно матимуть змогу надсилати на острів не тільки родичі громадян Куби, але й усі американці» (ВЗ).

Однією з ознак сучасного мовного стану є запозичення іншомовних слів, які приваблюють передусім звучанням. Подібна лексика піддається транслітерації та швидко адаптується до українських акцентних і словозмінних моделей. Усе це стає своєрідним пропуском у розмовне мовлення і претендує на статус повноцінної одиниці українського мовного узусу.

Ще однією показовою рисою сучасних мовних процесів є активне використання англійських украплень, тобто англійської графіки в українських текстах: «*Втім, намальована Галатея разом із плоттю і кров'ю набуває такого жорстокого характеру сучасної **self made women**, що бідолашний Пігмаліон спочатку лише розгублено дивиться на неї, ...потім потрапляє у полон*» («ПіК). Б. Ажнюк визначає подібне явище як «перемикання кодів» на графічному рівні, що «... відбувається на більших чи менших відрізках тексту, від окремих слів і синтаксичних структур до цілих абзаців. У писемному мовленні видимим показником, що вказує на перемикання кодів, є машинноалфавітна графіка» [Ажнюк 2001: 49].

Таке вживання англійських украплень набуло значної популярності. Однією з причин поширеного використання англійських елементів може бути збільшення кількості людей, які володіють англійською мовою або принаймні здатні її розуміти.

У другій половині ХХ століття англійська мова перетворилася на міжнародну. У науковій сфері, бізнесі, дипломатії, а також на телебаченні, радіо та в кінематографі вона стала універсальним засобом комунікації.

Нині володіння англійською мовою надає мешканцям планети (яка завдяки розвитку подорожей і сучасних технологій стала «компактнішою») можливість вести торгівлю, організовувати дозвілля та досягати успіху, а також передавати й сприймати почуття та емоції за допомогою міжнародної мови (у телефонних розмовах та листуванні тощо).

Імовірно, вагомих свідченням стрімкого поширення англійської мови є зростання кількості так званих «нерідних» її користувачів у багатьох державах світу. Чимраз більше з'являється людей, які вважають англійську своєю основною мовою спілкування. За спостереженнями Брая Качру, професора філології Іллінойського університету, на одного мовного носія припадає щонайменше четверо осіб, для яких англійська не є рідною. Поширення англійської сьогодні має небачений масштаб і становить винятковий лінгвістичний феномен. На переконання більшості дослідників, англійська мова здобула таке широке розповсюдження насамперед через те, що після втрати британською імперією світового домінування наприкінці Другої світової війни провідні позиції посіла інша держава, де англійська є державною мовою, – США, потужна країна, яка стала лідером у медичних дослідженнях, технічних інноваціях, а також у сфері кіноіндустрії та поп-музики: «Англо-американське домінування у глобальній комунікації можна схарактеризувати в багатьох категоріях, але насамперед скажемо, що у кінці ХХ ст. цей феномен виявився у чотирьох площинах: англійська як світова мова, поп-культура, комунікаційні технології та інформація» [Шкляр 1997: 102].

Звернімо увагу й на те, що інколи соціальний престиж англійського слова порівняно з українським відповідником спричинює явище, яке можна окреслити як «підвищення статусу». Інакше кажучи, лексема, що в мові-джерелі позначає звичайний предмет, у мові, в яку потрапляє, стосується явища чи речі, що сприймається як більш вагома, престижна. Так, англійське *shop*: в англійській мові *шоп* означає будь-який магазин, а в українській –

лише крамницю з елітним асортиментом. У цьому ж контексті можна зіставити пари: *xit* – *шлягер*, *скул* – *школа*, *гамбургер* – *бутерброд*, *топ-модель* – *манекенниця*.

Сучасний розвиток української мови вирізняється численними суперечностями. Насамперед простежується, що «англійська лексика на позначення реалій», які ще донедавна сприймалися як атрибути «чужого» світу та мали негативне забарвлення, нині наповнюються «власним», «українським» змістом, наприклад: *бізнес*, *бізнесмен*, *гангстер*, *стриптиз*, *шоу-бізнес* тощо. По-друге, виявляється прагнення розширити номінативний апарат української мови новими англіцизмами: *модем*, *рекет*, *скраб*, *фаст-фуд*, *шопінг* та ін. Інакше кажучи, потреба називати нові предмети, явища й поняття стимулює активне запозичення англійських слів, адже значна кількість новітніх іншомовних елементів у словниках узагалі відсутня, а частина тих, які давно проникли в українську лексику, сьогодні функціонує в іншому значенні.

Наприкінці минулого століття фіксується тенденція до заміни описових словосполучень компактними англійськими найменуваннями. Так, спортивний термін *овертайм*, утворений в англійській мові шляхом поєднання двох слів: *over* – *понад* і *time* – *час*, витісняє вираз додатковий час. Слово *саміт*, запозичене з англійського *summit*, замінює конструкцію *зустріч у верхах*; англійське *таблорд* витісняє *бульварна газета*; *армрестлінг* – *боротьба на руках* тощо. Зростає кількість іншомовних вкраплень різної структури, у тому числі гібридних, у матеріалах засобів масової інформації (*e-mail*, *дансе-культура*, *web-адреса*). Спостерігається поява в українській лексиці квазі-англіцизмів для позначення певних реалій (*брейн-ринг*, *ток-шоу*, *шоп-тур* та ін.), а також активізація словотвірних процесів на основі як старих, так і нових запозичень (*байкер*, *байкерство*, *байкерський*, *байк-шоу*; *кримінал*, *криміналітет*, *криміналізація*, *криміналізувати* та ін.).

Отже, наведені факти дають підстави деталізувати наше уявлення про провідні характеристики сучасного мовного стану щодо проникнення англіцизмів в українську мову як про суперечливий процес, у якому поєднуються як позитивні, так і негативні аспекти етапу входження іншомовних слів.

1.2. Сфери вживання англіцизмів у сучасному дискурсі

Лексика як сукупність слів певної мови відображає навколишню дійсність, реагує на трансформації у суспільно-політичному, культурному житті та повсякденному побуті її носіїв і постійно збагачується новими одиницями для позначення нових предметів, явищ, процесів і понять. Саме у словниковому складі знаходить мовне втілення життя різних професійних, вікових та інших соціальних груп. Можна стверджувати й так: саме лексика є найбільш чутливою ланкою мовної системи, адже вона здатна слугувати індикатором змін і перетворень у суспільному житті. У цьому контексті розглянемо сфери функціонування англіцизмів в українській мовній системі кінця ХХ – початку ХХІ століття.

З огляду на широту сфери використання, англійські запозичення в сучасній українській мові можна розподілити на дві основні категорії: загальноновживані англіцизми та англіцизми з обмеженим уживанням, які, у свою чергу, поділяються на: а) спеціальні англіцизми та б) сленгізми і жаргонізми.

Загальноновживаними є ті англіцизми, які активно функціонують у мовленні різних соціальних та вікових груп. Такі одиниці дуже швидко адаптуються та входять до активного словникового фонду. До загальноновживаних нині належать такі групи:

1. Англіцизми, що давно проникли в українську лексику й успішно асимілювалися. Їх використання не має жодних обмежень, наприклад: *бойкот, допінг, кекс, лідер, мітинг, старт* та ін.

2. Англiцизми, якi ще донедавна сприймалися як надбання «iншого, захiдного, капiталiстичного» свiту, проте нинi наповнюються українським змiстом. Ранiше вони мали негативне забарвлення та часто вживалися з iронiєю, наприклад: *бiзнес, бiзнесмен, джин, комiкс, менеджер, стриптиз, тинейджер, шоу* та iн.

3. Англiйськi слова, що набули популярностi завдяки появі нових значень в українському мовному середовищi: *кемпiнг, дансинг, мотель, рокер* та iн.

4. Новiтня англiйська лексика, яка нинi активно функцiонує у мовленнi й досить швидко засвоюється українською мовою: *бартер, дилер, дистриб'ютор, ноу-хау, рiелтор, роумiнг, самiт, хiт, шейпiнг* тощо.

5. Серед молодi популярними i модними сьогоднi є такi слова, як: *крiнж, рофл, пранк, чилитися* та iн.

Зрозумiло, що не вiсi наведенi iншомовнi елементи є абсолютно новими. Деякi з них увiйшли до української мови давно, проте з рiзних причин вiдiйшли на периферiю вживання, а сьогоднi знову повертаються до активного словникового запасу. Однiєю з пiдстав для надання статусу повноправних одиниць сучасної української мови таким словам, як *менеджмент i менеджер* (замiсть *управлiнець, органiзатор виробництва*), є вiдсутнiсть в українській лексицi вiдповiдника для позначення самого абстрактного поняття менеджменту. Так само слово маркетинг не мало еквiвалента в умовах неринкової економiки; *брокер, дилер, дистриб'ютор, рiелтер* та iншi також виявилися непотрiбними за вiдсутностi ринкових вiдносин.

Серед англiцизмiв iз вузькою сферою функцiонування видiляють двi основнi пiдгрупи: спецiальнi англiцизми та сленгiзми з жаргонiзмами.

Спецiальнi англiцизми – це лексеми та словосполучення, що використовуються певними колами людей, об'єднаних професiйною дiяльнiстю або специфiчними iнтересами. Такi одиницi знайомi обмеженому

числу носіїв мови – наприклад, підприємцям, IT-фахівцям, банкірам, спортсменам, спеціалістам модної індустрії тощо. У сфері інформатики поширені такі англіцизми: *асемблер, вінчестер, байт, дискета, дисплей, драйвер, модем, принтер, сайт, сервер, сканер, софтвер, стример, файл* та інші. Подібні терміни зрозумілі насамперед фахівцям, які працюють з комп'ютерними технологіями або у відповідних компаніях, тобто так званім «комп'ютерникам». Майже всі ці запозичення є сьогодні у газетних публікаціях та рекламних матеріалах, пов'язаних з інформатикою: «*Canda (вірус) поширюється через Інтернет у вигляді **файлів**, прикріплених до заражених листів*» (ГУ); «*Створено три **сервери**-новин, пошуковий і фото, розроблено кілька **сайтів** з актуальної проблематики, зокрема «Авіасвіт», «Країни світу», «Пенсійна реформа» (МУ); «У другому приміщенні, призначеному для роботи «Акул пера», які висвітлюють діяльність Президента, встановлено 12 комп'ютерів, телефони, **сканери, принтери**» (ГУ). Означені одиниці донедавна були вузькоспеціалізованими: їхнє значення залишалося зрозумілим лише для професійних спільнот, а пересічні мовці їх зазвичай не використовували.*

В англіцизмах, уживаних у комерційній сфері, часто трапляються лексеми, що з'являються на шпальтах друкованих видань: *консалтинг, консигнація, офшор, реекспорт, ріелтор* та інші.

У галузі моди сформувалася окрема група англіцизмів, більшість із яких є зрозумілою переважно лише спеціалістам цієї індустрії: *боді, букери, імідж, іміджмейкер, скаутери, спецбукінг, супермодель, топ, топ-модель, фешн* тощо. Приклади засвідчують присутність такої лексики в українських медіа: «*Відкрито Українську академію перукарського мистецтва на базі Київського національного університету культури і мистецтва, підписаний контракт на п'ять років з відомим **топ-стилістом**...*» (УК); «*Він (Михайло Поплавський) упевнений, що це потужний інноваційний соціально-культурний і освітній проект державного значення, мета якого – виховання*

нового типу фахівців, здатних... працювати в руслі світових художніх тенденцій розвитку індустрії моди і **фешн-бізнесу**» (УК); «Розквіт модельної кар'єри 40-річної Каті вже позаду. Але склавши руки вона не сидить: у **супермоделі** є власна лінія одягу...» (УМ). Престижність англословних запозичень у цій тематичній групі сприяє активізації їх уживання в сучасній українській мові.

Аналогічні тенденції спостерігаються у спортивній термінології, що дедалі більше поповнюється англіцизмами, поширеними у телерадіорепортажах та медіатекстах: *бодібілдинг, кікбоксинг, маунтейнбайк, фітнес, шейпінг* тощо. У ЗМІ фіксуємо такі приклади: «Минулих вихідних у Києві пройшов фінал чергового чемпіонату України з **фітнесу**. Назва цього виду спорту, що вже набув у нас значної популярності, походить від англійського *to be fit* – бути у формі, тобто означає одночасно «бадьорість», «підтягнутість», «придатність» (УМ); «В Україні відбувся розіграш Кубка світу з **кікбоксингу** за версією ВАКО. Відмінно на змаганнях виступили харківські спортсмени, які загалом виграли 18 медалей» (СК).

Уживання цієї лексики в медіа не свідчить про повне її засвоєння українською мовою. Більшість термінів потребують пояснення в текстах чи репортажах, адже їхнє значення залишається не зовсім зрозумілим для широкого кола мовців.

Сленгізми та жаргонізми. У 50-х роках ХХ ст. у молодіжному середовищі поширився жаргон «стиляг», що викликав значний резонанс і численні дискусії. Його вважають специфічною мовною системою закритої групи молоді, представники якої прагнули легкого й безтурботного життя, виявляли інтерес до модних речей та західної музики. І жаргон «стиляг», і насамперед їхня «філософія» та спосіб життя в той час зазнавали гострої критики.

Натомість на початку ХХІ ст. ситуація істотно змінилася: англословні жаргонізми стали не лише маркером певних молодіжних груп, а й активно

проникають у засоби масової інформації, виконуючи стилістичні функції. Досить часто вони постають як умовні кліше «своє» для «своїх» у середовищі певних соціальних верств: *бакси, боді, буч, дрінк, крінж, попс (попса), пранк, рофл, хеловін*. Наприклад: «Невже наш **попс** настільки кепсько почувається, що прийшов час топити себе заради паскудної реклами в абсолютній та повній бурді?» (ПіК); «Відвертих «**буч**» (лесбіянка-«чоловік») небагато, але справляють вони враження скоріш чогось екзотичного, ніж вразливого» (ПіК); «Само собою невдовзі з'являється і сам маньяк, тупий, як сто підвалів, він натужно дихає у традиційній для «кіно – **Хеловіну**» масці і з величезним ножем» (ПіК); «...а у рестораціях, зафундованих західними агентами впливу, навіть почали впроваджувати паскудні та огидні нашій природі «**дрінки**», тобто незрозумілу дозу у 40 г., бридота» (ПіК); «Міжнародний день сміху відзначають люди будь-якого віку, адже часом кортить розіграти товариша стандартним «У тебе спина біла» чи оригінальним «**пранком**»» (Пн). За словами Б. Ажнюка, «...цілком сподіваним широке проникнення англіцизмів у молодіжний жаргон (*крейзуха, хелпнути*), ділове мовлення працівників іноземних представництв та українських фірм, що підтримують з ними регулярні ділові контакти (*аплікація, дедлайн, кешнути*), політичний лексикон, науково-технічну термінологію» [Ажнюк 1998: 52].

У межах нашого дослідження під сленгізмами та жаргонізмами розглядаємо англійські слова й вислови, які раніше належали виключно до лексикону окремих субкультур (хіпі, рокери тощо), а нині набули значно ширшого вжитку: *бренд, драйв, дрінк, дабл, лейбл, пранк, скул, ток, шоп*, та ін. Частина з них увійшла до специфічного сленгу, що сформувався в середовищі хіпі наприкінці 60-х років ХХ ст. Основним джерелом цієї своєрідної мови була англійська, слова якої активно запозичувалися, часто зі зміною семантики (наприклад, *прайс* спершу вживалося у значенні «гроші», а згодом закріпилося лише у значенні «ціна», відсутньому в англійській мові),

модифікацією вимови (*шузи*) чи словотворчою адаптацією на українському ґрунті (*дрінкати*).

Як відомо, сленг і жаргон становлять різновид усного мовлення. Їх основне призначення полягає у забезпеченні невимушеного, неформального спілкування. Тому використання певних слів у газетних текстах не завжди свідчить про їх літературну нормативність. Жаргон є динамічною, мобільною системою, що змінюється під впливом соціальних чинників, серед яких важливе місце займає мода, яка швидко трансформує мовні уподобання носіїв. У цьому контексті англо-американські сленгізми кінця ХХ – початку ХХІ ст. можна розглядати як прояв попиту певних соціальних груп на американську культуру: музику, одяг, харчування тощо.

У сучасному українському узусі англійські сленгізми та жаргонізми поділяються на кілька груп за структурними ознаками:

1. Лексеми, утворені на основі англійських слів і виразів та адаптовані до української фонетики й граматики: *бакси, кеш, слакси, треш, фан (фанат), шузи*, тощо.

2. Слова, що частково зберігають графічну форму англійських відповідників: *саунд-трек – sound track, сейл – sale, снікерс – snickers*, а також ті, що відтворюють переважно звукову форму: *фастфуд – fast food*.

3. Жаргонізми з характерним наголосом на фінальному складі: *ботлі, джінглі, міксі, фіксі, хіті*, тощо.

4. Англійські іменники, які вживаються у формі множини: *кедси – кросовки, легінси – колготи, сокси – носки, слакси – штани, шузи – ботинки* та ін.

5. Слова з суфіксом *-ер*: *байкер, бєбіситер, бодібїлдер, репер, рокер, стрингер, хїт-мейкер, хедлайнер* тощо.

6. Досить велика група з елементом *-їнг (-їнг/-їнг)*, що характеризується стилістичною різноманїтністю: *бодїбїлдїнг, їмїджмейкїнг, пейджїнг* тощо.

Загальною тенденцією можна вважати й адаптацію англійських дієслів, які набувають ознак українського дієвідмінювання: *дрінкати* («пити»), *гуглити* (*шукати в Інтернеті*); *спікати* («говорити»): «Що ж «гуглили» українці 2024-го, розповідає Центр громадського моніторингу та контролю» (Пн).

Якщо звернутися до змістового аспекту, то англо-американські запозичення українського сленгу можна згрупувати за тематикою. Однією з найбільш репрезентативних є лексика сфери «популярної музики» або «поп-м'юзик». До неї належать: *банд*, *дансінг*, *кліп* (*відеокліп*), *мюзикл* (*м'юзикл*), *ремікс*, *реп*, *репер*, *рок* (*хардрок*), *рокер*, *саунд-трек*, *сингл*, *сонграйтер*, *соул*, *трек*, *техно*, *фан*, *фанат*, *хевіметал*, *хіт*, *хіт-парад*, *чарти*, та ін., наприклад: «*Гепер*, крім оригінальної конкурсної версії, створена радіо версія та клубний **ремікс**. Незабаром з'явиться **максі-сингл**, на якому будуть представлені всі варіанти «*Hasta la vista*», а також **відеокліп**» (МУ); «*На столичний концерт Асоль прийдуть групи **фанатів** із Донбасу і Прикарпаття, Криму та Волині*» (ГУ); «*Попри спектаклі, **мюзикли**, комедії та драми, на всіх гостей свята чекатимуть майстер-класи, пісочна анімація, енкаустика, цікаві зустрічі, лекції та багато інших розваг*» (Пн); «*Треки «Впусти мене», «Там, де ти» здобули відеонідтримку і швидко стали популярними. В жовтні 2000 гурт стає відкриттям фестивалю «Просто рок»*» (ГУ); «*Нещодавно біла зірка **репу** вразила всіх несподіваним вчинком...*» (УМ).

Важливу частину сучасного українського сленгу становлять запозичені з англійської назви предметів одягу та взуття: *вранглери*, *лівайси*, *мадок* (*джинси*), *брюки-стрейч*, *спідниця-стрейч*, *стрейч-плівка*, *блейзер*, *кардиган*, *топ*, *боді*, *легінси*, *слакси*, *сокси*, *купальник «лайкра»* тощо: «*Стрейч-плівка ідеально підходить для захисту меблів і запобігання потраплянню пилу та бруду на тканинні поверхні*» (Пн).

Окрему тематичну групу утворюють лексеми, що позначають гроші та фінансові реалії: *бакси* (долари), *мані* (гроші), *прайс* (ціна), *кеш* (готівка) та ін.: «Уникнути таких неприємностей жінка могла тільки за умови, що принесе 300 “**баксів**”» (УМ); «Мсеківці ховають **кеш** у матраци, прокурори стали інвалідами, депутат утік в Монако...» (Пн).

Помітним у мовленні є пласт англомовних запозичень, пов'язаних із сферою «фаст-фуду», який включає назви американських страв і напоїв: *гамбургер*, *джус*, *стейкс*, *хот-дог*, *корн-дог*, *біг-мак*, *поп-корн*, *снекі*, *джин-тонік*, *спрайт*, *кола*, *френч-фрай*, *фішбургер*, *чизбургер*, *шейк* тощо, наприклад: «Протягом презентацій і практичних занять ліцеїсти та педагоги дізнавалися про основи здорового харчування, пропорції «тарілки здорового харчування», про шкоду трансжирів, **снеків**, **фаст-фудів**, **солодоців** для організму дитини ...» (Пн); «У когось ранок розпочинається з ароматної кави і великого бутерброда, а хтось похапцем доїдає придбаний на зупинці **хот-дог**» (Пн).

Назви осіб також активно поповнюють сленговий словник: *бєбіситер*, *бодігард*, *бой-френд*, *бізнесвумен*, *герл-френд*, *коп*, *омбудсмен*, *супервумен* та інші: «Маємо нового головного **копа**: начальник поліції Хмельниччини Руслан Герасимчук представив нового керівника Кам'янець-Подільського районного управління поліції» (Пн).

Таким чином, англо-американські сленгізми й жаргонізми наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. зазнають значного впливу соціальних чинників, зокрема моди, й відображають зростання попиту на американську культуру, що виявляється у зацікавленні популярною музикою, стилем одягу, харчуванням тощо.

Висновок до 1 розділу

Визначальною характеристикою сучасного мовного розвитку є активне проникнення англіцизмів, що є типовим явищем не лише для української, а й

для багатьох інших мов світу. Посилення процесу запозичення спричиняє значну насиченість англомовними елементами текстів мас-медіа.

За ступенем поширення англіцизми в українському узусі доцільно поділяти на дві групи: загальноповживані та з обмеженою сферою функціонування. До першої групи належать: давні англіцизми, колишні екзотизми, лексеми, що набули нових значень у сучасному мовному середовищі, новітні англіцизми.

Другу групу становлять спеціальні терміни та сленгізми / жаргонізми, які функціонують у мовленні окремих соціальних груп або у специфічних комунікативних сферах.

Англо-американські сленгізми й жаргонізми на сучасному етапі перебувають під значним впливом соціальних факторів, зокрема моди, і репрезентують суспільний попит на елементи американської культури — музику, стиль одягу, харчування тощо. В українському мовному узусі можна виокремити кілька підгруп таких запозичень, які різняться за семантикою, поширеністю та структурним оформленням.

РОЗДІЛ 2

АДАПТАЦІЯ ІНШОМОВНИХ ЛЕКСИЧНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У МОВІ І МОВЛЕННІ

Визначення ступеня закріплення іншомовних запозичень у мові й мовленні становить складне й багатогранне завдання. Очевидно, що процес їх засвоєння відбувається поступово та має поетапний характер, причому кожен етап вирізняється власними специфічними ознаками.

У межах даного дослідження основну увагу зосереджено на виявленні (настільки, наскільки це можливо) комплексу лінгвістичних диференційних рис, властивих трьом основним етапам адаптації запозиченої лексики. Водночас важливо врахувати, що оцінити ступінь інтегрованості конкретного іншомовного елемента та визначити його доречність чи недоречність неможливо без урахування екстралінгвальних чинників. Саме тому необхідним є окреслення підходів до добору таких чинників у подальшому аналізі.

2.1. Причини іншомовних запозичень на сучасному етапі розвитку української мови

Екстралінгвальні та власне лінгвальні чинники можна аналізувати як у діахронічному, так і в синхронічному зрізах, адже для кожної історичної доби характерний свій комплекс причин запозичення. До універсальних для різних епох належать економічні, суспільно-політичні, культурні та наукові мотиви. Так, економічний прогрес, що забезпечує розвиток міжнародних ділових контактів, інтеграційні процеси, обмін технологіями, значно прискорює проникнення нових реалій, предметів і технологій у мовне середовище. Це зумовлює появу потреби в нових номінаціях, які або створюються на ґрунті мови-реципієнта, або ж безпосередньо запозичуються

з мови-джерела. Водночас важливо, щоб нові назви були уніфікованими, тобто зрозумілими для всіх носіїв мови, яка їх переймає.

Культурні чинники запозичення зумовлюються появою нових напрямів у літературі, музиці, живописі, скульптурі, а також ідеологічними зрушеннями та зміною морально-етичних норм суспільства.

Наукові передумови виникають унаслідок нових відкриттів, винаходів, активних міжнародних наукових контактів, що відбуваються через поїздки, конференції, симпозіуми, програми академічного обміну студентами й викладачами.

Серед соціально-психологічних причин варто назвати: 1) моду на іншомовні запозичення; 2) престижність іншомовних слів; 3) прагнення до евфемізації (зокрема в юридичній та медичній термінології).

Усі перелічені екстралінгвальні чинники формують відповідні лінгвістичні тенденції, які виявляються у таких процесах:

1) перенесення разом із новим предметом або поняттям іншомовної назви;

2) використання запозичень для уточнення значення вже наявних понять;

3) уведення іншомовних синонімів до власне українських відповідників;

4) подолання дублетності шляхом семантичного та стилістичного розмежування синонімічних пар;

5) деталізація значень у межах ряду синонімів;

6) термінологізація іншомовних елементів.

Водночас соціально-психологічні мотиви, пов'язані з модою на іноземні слова та їх престижністю, нерідко стають причиною невиправданих запозичень, що засмічують мовну систему. Як слушно зазначає дослідник: «Цей спрощений шлях некритичного, а інколи навіть бездумного копіювання, який збіднює і власну наукову думку, і власну термінологію, і

національну ментальність загалом, часто, навпаки, ускладнює розуміння і відтворення понять, окреслюючи їх механічними або модними запозиченнями. Історія нашої мови переконливо свідчить, що українська мова, яка завжди активно контактувала із спорідненим слов'янським, латинським, германо-романським, тюркським мовним матеріалом, творчо використовуючи його для своїх актуальних проблем, цілком спроможна гнучко й точно перекласти, по-своєму осмислити і власними фонетико-морфологічними засобами відтворити те чи інше запозичене поняття» [Завгородній 2000: 3].

Досліджуваний період вирізняється значним зростанням кількості англійських запозичень в українській мові, а також активізацією іншомовних одиниць англійського походження, які раніше функціонували лише як екзотизми, екзоніми або перебували у пасивному словниковому запасі.

Серед екстралінгвальних чинників, що зумовили такий інтенсивний процес запозичення, насамперед з англійської мови, можна виокремити такі:

I. Економічні фактори: докорінна трансформація економічного устрою України та становлення відносин західного зразка; формування ринку й засвоєння моделей ринкової економіки, орієнтованих на американський досвід; поява та поширення спільних підприємств і транснаціональних компаній; інтеграція України у світову фінансову та банківську систему.

II. Суспільно-політичні фактори: зміна суспільно-політичної надбудови внаслідок трансформації економічного базису; відхід від комуністичної ідеології та перехід до демократизації в усіх сферах суспільного життя; утворення значної кількості політичних партій і громадських об'єднань із різними поглядами на розвиток держави, що означало відхід від авторитарної одноманітності; зростання громадської активності, широка участь населення в політичному житті, що, своєю

чергою, стимулювало інтерес до нової лексики, преси та новин, а також сприяло закріпленню іншомовних слів у масовій свідомості.

III. Культурні та культурно-побутові чинники запозичення: розвиток нових напрямів у художній літературі, кінематографії, театрі, музиці, архітектурі, а також у сфері оформлення житлових і громадських приміщень; проведення культурних акцій за участю творчих колективів із різних країн; обмін мистецькими колективами та організація виставок; зростання масштабів туристичних поїздок; трансформація у ставленні до моди, прагнення долучитися до нової естетики та сучасних модних тенденцій; поширення відеопродукції, відкриття відеоклубів і пунктів обміну; активне наслідування західного стилю життя, зокрема через кіно- та телепродукцію; вільний доступ до новинок західної поп-музики; поява численних чоловічих, жіночих і підліткових журналів, створених за зразком західних; проникнення у побут нових реалій (побутова техніка, продукти харчування, косметичні засоби тощо).

IV. Наукові чинники: відкритість наукових здобутків, що виявляється у доступності результатів досліджень інших країн; розширення інформаційного простору, глобалізація інформаційних систем і надзвичайне прискорення обміну даними як наслідок науково-технічного прогресу; інтенсифікація обміну науковими кадрами та досягненнями; участь у міжнародних симпозіумах і конференціях; реалізація спільних наукових проєктів.

V. Соціально-психологічні чинники запозичення: прагнення позбутися разом зі старим суспільним устроєм і характерної для нього лексики; поширення моди на вільніший стиль поведінки (зокрема американський), що зумовило аналогічну свободу у мовленні, іноді на межі зі вседозволеністю у виборі та комбінуванні засобів вираження, у знятті табу; престижність іншомовної лексики, сприйняття запозиченого слова як більш «статусного», ніж питома українського; дотримання етичних норм у міжлюдських

відносинах, що стимулює прагнення до евфемістичності, зокрема у правничій і медичній термінології; комунікативна актуальність нових понять, що зумовлює активне використання відповідних іншомовних слів.

Серед чинників, що сприяють активному проникненню іншомовних слів у сучасну українську мову, виділяють низку лінгвальних причин:

1. Відсутність власної назви для нового предмета чи явища. Коли у мові немає слова, яке могло б назвати новий винахід, процес або поняття, запозичення стає єдиним способом поповнення словникового складу.

Саме так українська мова отримала такі слова, як принтер, маркетинг, тендер, супермаркет, *пейджер*, *бойлер*, *джек-пот*, *файл*, *степлер*, *сканер*, *пірсинг*, *сайт*, *ксерокс*, *кастинг*, *Інтернет*, *імпічмент*, *компакт-диск*, *хакер*, *чипси*, *байкер*, *офлайн* та багато інших.

2. Потреба уникати непорозумінь у спілкуванні між партнерами. У сфері бізнесу, економіки чи техніки часто важливо мати точне й однозначне позначення. якщо українські відповідники є багатозначними або надто загальними, то іншомовні слова допомагають досягти чіткості. Приклади: *комп'ютер*, *бізнесмен*, *дефолт*, *дивіденд*, *трейдер*, *брокер*, *холдинг*, *інвестор*, *банкрот*, *ф'ючерс*, *консалтинг*, *дисконт*, *менеджер*, *лізинг*, *рієлтор*.

3. Необхідність розмежування змістовно близьких понять. Деякі терміни позначають схожі явища, однак вони все ж відрізняються за значенням. Українські слова не завжди можуть передати ці відтінки, тому вдаються до запозичень: *стиліст* – *гример*, *брифінг* – *пресконференція*, *дизайнер* – *художник-оформлювач*, *дилер* – *торговець*. Таким чином досягається точність вираження.

4. Потреба у спеціалізації значень. У певних галузях мови використання запозичень допомагає розрізняти нюанси. наприклад: *превентивний* – *попереджувальний*, *конверсія* – *перетворення*, *аудитор* – *бухгалтер-ревізор*, *дефіцит* – *недостача*, *профіцит* – *надлишок*. Такі слова надають висловлюванню більшої конкретності й спеціалізованості.

5. Тенденція до економії мовних засобів – заміна описових конструкцій одним словом. Носіям мови зручніше користуватися лаконічними іншомовними словами замість розгорнутих пояснень. Наприклад: *овертайм* означає «додатковий час у матчі», *саміт* – «зустріч у верхах», *флаєр* – «запрошення, що дає право на знижку», *лейбл* – «фірмова товарна етикетка», *ремікс* – «перероблений варіант музичного твору».

6. Формування лексичних рядів за єдиним структурним елементом. Запозичення часто поширюються групами, утворюючи цілі словотвірні гнізда. Наприклад, компонент -мен у словах *шоумен, бізнесмен, клубмен*; компонент -мейкер у словах *кліпмейкер, відеомейкер, іміджмейкер, ньюсмейкер*. До цієї ж групи належать слова на -ер чи -ор, що позначають людину за професією чи видом діяльності: *дилер, рієлтор, дистриб'ютор, брокер, інвестор, кілер, хакер, дизайнер, байкер, стрингер*.

7. Наявність у мові-рецепторі усталених термінологічних систем. Запозичення активно закріплюються у спеціалізованих галузях, де вони позначають поняття, пов'язані з технікою чи наукою. Особливо це помітно в інформатиці: *сканер, принтер, інтернет, ноутбук, курсор, ксерокс, плотер, вебсайт, вебдизайн, байт, онлайн, офлайн*. такі слова стають частиною міжнародної термінології.

8. Престижність і мода. Частина запозичень потрапляє до мови як данина модним тенденціям. Вони створюють ефект сучасності, додають мовцеві статусності чи підкреслюють його поінформованість: *грумінг, фриндж*.

9. Позначення соціально й комунікативно актуальних понять. Коли певні процеси або явища стають важливими для суспільства, виникає потреба в їхньому чіткому номінуванні. Так з'явилися у мові слова приватизація, демократизація, ваучер, рекет, реформи, екологія, омбудсмен, клон, маркетинг. Варто зазначити, що з плином часу комунікативна актуальність

може знижуватися: наприклад, слово *ваучер* колись активно використовувалося, але тепер поступово відходить на периферію мовлення.

Нерозривність зовнішніх і внутрішніх чинників запозичення неодноразово підкреслювали численні мовознавці. Внутрішні та зовнішні фактори у процесі історичного розвитку мови не лише тісно взаємопов'язані та переплетені, а й часто переходять один в інший.

Отже, позамовні умови запозичення, значною мірою зумовлюючи лінгвальні, вступають з ними у взаємодію, формуючи комплекс екстралінгвальних і мовних причин, що сприяють проникненню слів з однієї мови до іншої. Водночас варто зауважити, що не всі ці чинники мають однакову вагу: одні є визначальними для самого факту запозичення, інші ж відіграють ключову роль у процесі засвоєння іншомовної лексеми. Це потребує окремого дослідження як у діахронічному, так і в синхронічному аспектах.

У цьому контексті доцільно виокремлювати облігаторні (обов'язкові) та факультативні (додаткові) причини. До постійних, облігаторних чинників відносять нерозривний зв'язок іншомовних запозичень із розвитком суспільних відносин, економіки, культури, що зберігається в усі історичні періоди. Водночас у межах кожного конкретного етапу розвитку суспільства можна простежити змінні чинники. Серед них окремі виступають облігаторними саме для даного періоду, тоді як інші мають факультативний характер. Наприклад, наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття облігаторною стає наявність культурних і творчих контактів між регіонами чи містами різних країн, тоді як форми цих контактів (туристичні подорожі, обмін мистецькими колективами тощо) є факультативними.

Такий детальний поділ причин запозичення видається необхідним, оскільки він допомагає не лише зрозуміти ступінь засвоєння окремих типів запозичень і конкретних іншомовних слів, а й передбачити їх подальшу долю.

У нашому дослідженні увага зосереджується передусім на визначенні диференційних ознак лінгвального характеру, що органічно пов'язані з мовними причинами. Водночас припускаємо, що у низці випадків варто говорити не лише про екстралінгвальні причини запозичення, а й про екстралінгвальні ознаки запозиченої лексеми. До таких ознак можна віднести, зокрема, комунікативну актуальність поняття, яке становить основу значення іншомовного слова і безпосередньо пов'язане з актуальністю самого об'єкта номінації.

2.2. Розрізнявальні ознаки, етапи та ступені адаптації англіцизмів

Вивчення процесу засвоєння іншомовної лексики є надзвичайно важливим і водночас складним завданням сучасної лінгвістики. Освоєння запозиченого слова не зводиться лише до його формального входження в систему мови, а передбачає поступове проходження кількох етапів адаптації, які відображають ступінь інтеграції слова у мовну систему. Численні дослідники розглядали цю проблему як з позицій аналізу окремих рівнів адаптації (Л. Чурсіна [Чурсіна 1998], С. Рижикова [Рижикова 1984]), так і з точки зору комплексного підходу до процесу засвоєння іншомовних елементів загалом (О. Муромцева [Муромцева 1985], О. Лисенко [Лисенко 1999]).

Спираючись на науковий доробок попередників і погоджуючись із поділом процесу запозичення на кілька стадій, ми пропонуємо власну класифікацію ознак асимільованості іншомовних слів в українській мові. Вона ґрунтується на розмежуванні процесу адаптації на три послідовні етапи: початковий, поглиблений та етап повного освоєння.

Початковий етап позначає момент входження слова до мови-реципієнта, коли відбувається лише формальне «переоформлення» запозиченої лексеми. Найхарактернішою ознакою цього періоду є графічна

адаптація – перехід від латинської графіки до кириличної, що забезпечує технічну можливість уживання слова у письмовій формі української мови.

Поглиблений етап адаптації характеризується активним функціонуванням іншомовної лексики у мовленні. На цьому рівні відбувається включення слова до граматичної системи української мови: воно підпорядковується категоріям роду, числа, відмінка, часу, аспекту тощо. Крім того, встановлюються його парадигматичні зв'язки, зокрема полісемічні, синонімічні та антонімічні співвідношення. Таким чином, слово починає інтегруватися у лексико-семантичну систему мови.

Етап повного освоєння передбачає вже лексикографічну фіксацію та регламентацію іншомовної одиниці. Саме на цьому рівні з'являються похідні слова від запозичених основ, відбувається уточнення семантики, вироблення чітких дефініцій, а також остаточне входження слова до граматичних і лексичних категорій української мови. Цей етап є свідченням того, що запозичення стало органічною частиною мовної системи.

У межах дослідження вживаємо низку ключових термінів у їх спеціалізованих значеннях:

- *етап* – «окремий момент, період, стадія в розвитку чого-небудь, у якій-небудь діяльності.» [СУМ, 2: 490];
- *ступінь* – «порівняльна величина, що характеризує розмір, інтенсивність чого-небудь; міра вияву чого-небудь» [СУМ, 9: 806];
- *рівень* – «підрозділ чого-небудь цілого, отриманого при його розчленуванні» [СУМ, 8: 547–548].

Для реалізації запропонованої класифікації слід з'ясувати диференційні ознаки, які характеризують кожен етап адаптації іншомовного слова мовою-рецептором на кожному з рівнів мовної системи: фонетичному, а також у сфері графіки й орфографії; лексико-семантичному; морфологічному, а також в галузі словотворення; синтаксичному.

Слід зважати на рівень мовленнєво-комунікативний. За наявністю диференційних ознак визначається ступінь освоєння запозиченого слова. Якщо запозичуване слово має багато диференційних ознак на поглибленому етапі та на етапі повного освоєння, то ступінь його освоєння в українській мові доволі високий, а його запозичення українською мовою є доцільним.

Зауважимо, що з англійської мови до українською потрапляє багато слів односкладних, які через нескладність своєї фонетичної будови не мають значних відхилень у вимові та наголошуванні. Вони відразу ж (одномоментно) входять в українську мову і закріплюються в ній, характеризуючись високим ступенем освоєння слова на фонетичному рівні (*байт, файл, хіт*).

Початковий етап освоєння іншомовного слова, тобто на фонетичному рівні, має такі диференційні ознаки:

- 1) передача іншомовного слова звуками української мови (фонетична субституція);
- 2) тверда вимова африкати [дж] (*дайджест – digest, левередж – leverage, менеджер – manager, менеджмент – management, пейджер – pager, тинейджер – teenager*);
- 3) англійські альвеолярні звуки [t], [d] змінюються на українські приголосні зімкнені, зубні (*дистриб'ютор – distributor, саміт – summit, трейдинг – trading, холдинг – holding*);
- 4) англійський звук [п] (альвеолярний) змінюється на український носовий, зубний звук [п̃] (*агенда – agenda, гендер – gender, інкорпорація – incorporation*);
- 5) англійський альвеолярний звук [l] може передаватися як твердим [л], так і м'яким [л'] (*дефолт – default, дилер – dealer, консалтинг – consulting, лізинг – leasing, лістинг – listing, холдинг – holding*);
- 6) відсутність аспірації, яка є характерною для англійської мови [p], [t], [k] перед наголошеним голосним (*тинейджер – teenager, тюнер – tuner*);

7) відсутність дифтонгів, характерних для орфоепічних норм англійської мови (*алиєнація – alienation, афідевіт – affidavit, інжиніринг – engineering, трейдер – trader, хайринг – hiring*);

8) англійський голосний звук [ʌ] передається як [a], [o], [y], [e] (*блокбастер, консалтинг, моніторинг, мультимедіа, саміт, наблісти,*);

9) звук [æ] може передаватися звуком [a], або [e] (*гамбургер, джекпот, екшн, істеблішмент, крекер, компакт, мас-медіа, менеджер, репатріація, саундтрек*);

10) вимова [o] у позиції стосовно приголосних з різним ступенем м'якості: [ö], або [o[□]], або [□o], (*монетаризм – monetary, моніторинг – monitoring*);

11) непослідовність у вимові приголосного (може вимовлятися як твердий або м'який) перед голосними переднього ряду високого піднесення [i], [и] у коренях слів (*тінейджер – тинейджер*);

12) задньоязиковий носовий сонант [ŋ], який є характерним для англійської мови, передається в українській мові поєднанням двох звуків – носовим [н] та задньоязиковим [г], – для передачі диференційних ознак англійської фонемі (*бодібілдинг – body-building, дансинг – dancing, лізинг – leasing, лістинг – listing*);

13) аспірат [h], тобто придиховий приголосний передається як фарингальний [г] або як задньоязиковий [х] (*лізгольд, ноу-хау, хайринг (гайринг), хакер, холдинг (голдинг)*);

14) англійський словоподіл не збігається з українським, що полягає у зміні кількості складів згідно з українською системою складоподілу; в іншомовних запозиченнях збільшується кількість складів: (*notebook – но-ут, cruise – кру-їз*);

15) збереження місця наголошення при запозичуванні слова (*брóкер – brócker, рéслінг – wréstling*);

16) збереження деяких ознак іншомовності, зокрема й немилозвучних (*екшн, кеш-н-кері, наблік рилейшнз (рілейшнз), промоушн*).

Поглиблений етап освоєння іншомовного слова на фонетичному рівні характеризується низкою важливих ознак, які свідчать про поступове пристосування іншомовної лексики до звукової системи української мови:

1) передусім відбувається вдосконалення складоподілу запозичених одиниць відповідно до традиційних українських принципів членування слова на склади. Таким чином слова поступово набувають більш природного звучання для мовців;

2) наступним кроком є глибше входження запозичень у сферу українських орфоепічних та орфографічних норм. Це виявляється, зокрема, у дії «правила дев'ятки», яке регулює написання та вимову іншомовних слів (напр.: *дилер, принтер, тинейджер*). Одночасно усуваються такі неприродні для української мови поєднання звуків, як [нг] (*хайджекін – hijacking*), що суперечить милозвучності та артикуляційним особливостям української фонетики;

3) важливою ознакою цього етапу стає поступове зміщення наголосу у бік норми мови-реципієнта, коли слово починає вимовлятися більш «по-українськи». Наприклад, у словах *márketing – маркéтинг; wárrant – варáнт* простежуємо саме таку тенденцію.

Етап повного освоєння запозиченого слова на фонетичному рівні відбиває остаточне закріплення нових лексем у мовній системі й включає такі риси:

1) повна й стабільна дія «правила дев'ятки», яке стає єдиною обов'язковою нормою. Це засвідчують приклади: *дивіденд, консигнатор, репринт*;

2) остаточна стабілізація наголосу. Запозичені слова групуються за подібністю кінцевих морфем, і ця подібність визначає закономірності наголошування. Так, у дво- та трискладових іменниках на *-er, -or* наголос

закріплюється на першому складі (*кілер, ділер*). У двоскладових іменниках на *-инг (-інг)* також переважає наголос на початковому складі (*лізинг, кліринг, дóпінг*). Проте у складніших багатоскладових словах із суфіксом *-инг* наголос переходить на передостанній склад (*інжинірінг, моніторінг, факторінг*). Іменники із суфіксом *-мент* зазвичай зберігають наголос мови-джерела (*імпічмент, істеблішмент, менаджмент*). Слова з компонентом *-мейкер* мають закономірний наголос на передостанньому складі цього компонента (*іміджмейкер, відеомейкер, кліпмейкер*). Окрім того, характерною стає поява побічного наголосу, що притаманний українській просодії;

3) завершальним результатом є повне закріплення фонетичних характеристик запозичених слів, які вже вимовляються у формах, максимально наближених до української звукової системи (*грант, сингл, спреї, степлер, стрингер, титестер*).

Початковий етап графемно-орфографічної адаптації іншомовних слів виявляється у кількох характерних особливостях. По-перше, іншомовні одиниці можуть передаватися як літерами українського алфавіту, так і у своєму первісному вигляді – латиницею (*Інтернет – Internet, софт – Soft*). По-друге, в українській мові трапляється варіативність у написанні певних слів: вони можуть мати форму з подвоєним приголосним або без нього (*аффідевіт – афідевіт, лоббі – лобі*). По-третє, на цьому етапі простежуються коливання між транскрипційною та транслітераційною передачею слова. Наприклад, англійське *realtor* в українській мові фіксується як *ріелтер* (транскрипція) та *ріелтор* (транслітерація); подібна варіативність властива й словам *distributor* – *дистриб'ютер / дистрибутер* (транскрипція) та *дистриб'ютор / дистрибутор* (транслітерація).

Аналіз графічного оформлення іншомовних слів свідчить, що прийоми транскрипції та транслітерації часто співіснують, а отже, можуть застосовуватися до одного й того самого слова. Це, своєю чергою, ускладнює пошук таких одиниць у словниках. Водночас уже в момент входження до

української мови слово повинне бути «озвученим зсередини», тобто доступним для читання та вимови. При цьому враховується той факт, що в англійській мові графічна система побудована за історичним принципом, який передбачає розбіжність між написанням і вимовою. Відтак при запозиченні орієнтиром для української мови слугує саме звукове оформлення.

Поглиблений етап графемно-орфографічної адаптації відзначається більш системним упорядкуванням:

1. Запозичені слова фіксуються виключно літерами українського алфавіту (*бізнес, боді-арт, драйв, лейбл*): «Окрім численних *фешн-шоу*, в програмі фестивалю – виступи майстрів **боді-арту**, майстер-класи відомих візажистів, *шоу-руми українських дизайнерів, фотозони, флешмоби і святковий концерт*» (Пн);

2. Із текстів поступово зникає практика брати нові слова у лапки чи дужки, адже вони стають зрозумілими й уживаними, наприклад: «Зокрема запуск космічного апарата супутникового зв'язку та телерадіомовлення *«Либідь»* дасть змогу відкрити по 8 нових телевізійних та стереорадіо каналів, розгорнуту мережу відомчого і ділового мобільного супутникового зв'язку, нові технології системи **«Інтернет»**, мережу телемедицини для системи охорони здоров'я, супутниковий пейджинг тощо» (УК). «Декан факультету кібернетики Національного університету імені Тараса Шевченка професор Олег Закусило впевнений, що **Інтернет** в Україні нині не розкіш, а засіб для спілкування, навчання, ведення бізнесу, наукових досліджень» (УК);

3. Помітною стає тенденція до подолання орфографічних коливань: закріплюються сталі варіанти написання (*бодігард, герл-френд, ланч, ланч-бокс, майкап*), наприклад: «На практичних зустрічах ліцеїсти обирали варіанти корисних продуктів для шкільного **ланч-боксу**, колективно формували “тарілку здорового харчування”» (Пн).

Етап повного освоєння іншомовного слова передбачає остаточну стабілізацію в межах української орфографічної системи:

1. Виробляється єдина, унормована форма написання, що відповідає сучасним орфографічним нормам (*брифінг, дилер, кастинг, паркінг*): «Згодом із таким же настроєм раз у раз боролася за успіх на *кастингах* “Голосу”» (Пн);

2. Слова остаточно закріплюються у вигляді, який узгоджується з українськими правилами правопису (*бізнес, брифінг, дансинг, інжиніринг, тінейджер*): «Роман зізнається, писати почав, бо, як і всі *тінейджери*, хотів *«повимахуватися»* перед однолітками» (Пн).

На *лексико-семантичному рівні* процес засвоєння іншомовного слова також відбувається поступово і має кілька чітко окреслених етапів. Кожен із них характеризується власними специфічними ознаками, які дозволяють визначити, наскільки слово інтегрувалося в систему мови-реципієнта.

На *початковому етапі* іншомовне слово ще перебуває у статусі новизни, воно не повністю сприймається носіями як «своє». Основними характеристиками є:

1. Втрата стилістичного відтінку екзотизму чи варваризму. Будь-яке запозичення, яке потрапляє до мови-реципієнта, певний час має статус екзотизму або варваризму, оскільки воно позначає поняття, предмет чи явище, що не є типовими для українського мовного середовища. Таке слово ще «чужорідне», адже воно тісно пов'язане з культурою країни-джерела. Проте з часом, під впливом низки чинників (як зовнішніх, так і внутрішніх), іншомовне слово починає втрачати відтінок чужорідності й закріплюватися у мовленні. В одних випадках процес адаптації відбувається досить швидко: це трапляється тоді, коли в суспільство активно проникає нова реалія чи предмет, а разом із ним і його назва. В інших ситуаціях цей процес може бути тривалим, і слово надовго залишається на рівні екзоніма, тобто чужорідного елемента.

2. Невизначеність меж значення. Значення іншомовного слова на початковій стадії ще нечітке, розмите. Воно допускає різні інтерпретації й може легко зазнавати семантичних зміщень.

3. Пояснення значення у дужках. Дуже часто іншомовне слово в цей період супроводжується розгорнутим тлумаченням, яке береться у дужки. Це пояснення необхідне, аби полегшити сприйняття нового слова мовцями;

4. Дублетність у мові. У мові одночасно функціонують два слова з однаковим значенням: одне – запозичене, інше – питома українське. При цьому перевага у вживанні здебільшого надається власному слову або відповідному звороту, а іншомовний елемент використовується рідше.

На *поглибленому рівні* іншомовні слова поступово втрачають ознаки чужорідності й міцніше закріплюються у мові. Це відображається у низці лексико-семантичних особливостей:

1. Перетворення екзотизмів на запозичення. Ті слова, які раніше мали відчутний відтінок новизни та екзотики, стають звичними для мовців і набувають статусу повноцінних запозичень;

2. Відсутність пояснень у дужках чи лапках. Оскільки значення слова вже стало зрозумілим для широкого кола мовців, відпадає потреба уточнювати його за допомогою тлумачень. Запозичення вживається самостійно;

3. Визначеність і стабільність значення. Якщо на попередньому етапі спостерігалися коливання, то тепер слово має чітко закріплене значення, яке сприймається як усталене;

4. Семантичні трансформації. Відбувається поглиблений розвиток значення іншомовного слова. Воно може: звужуватися, позначаючи конкретніший об'єкт чи явище; розширюватися, охоплюючи нові значення; спеціалізуватися, стаючи терміном у певній сфері; деталізуватися й конкретизуватися відповідно до потреб мови-реципієнта.

5. Відсутність питомого однослівного відповідника (але не завжди). У багатьох випадках на цьому етапі власний український синонім перестає функціонувати поряд із запозиченням. Однак трапляються ситуації, коли дублетність ще зберігається;

6. Семантична дублетність із кількісною перевагою запозиченого слова. Якщо у вжитку й далі залишаються і власне українське слово, і запозичене, то останнє поступово набуває більшої частотності й витісняє питомий відповідник;

7. Зміна стилістичного відтінку. Слово перестає сприйматися як чуже чи марковане. Воно стає стилістично нейтральним або ж навіть набуває офіційного, книжного статусу, закріплюючись у літературній нормі.

Рівень повного освоєння означає повну інтеграцію іншомовного елемента в мовну систему. Запозичене слово на цій стадії вважається органічною частиною лексичного фонду української мови. Ознаками повного освоєння є:

1. Зникнення дублетності. Питомий відповідник виходить із активного вжитку або набуває вузькоспеціалізованого значення, тоді як запозичене слово використовується в загальноповсякденному мовленні;

2. Розвиток нових значень. Запозичене слово починає функціонувати більш продуктивно, воно може набувати додаткових значень – як прямого, так і переносного – яких не існує в мові-джерелі. Це свідчить про те, що воно не лише закріпилося у мові, а й стало її повноцінним інструментом номінації.

На *морфологічному рівні початковий етап* адаптації іншомовних слів має такі диференційні ознаки:

1. Належність іншомовної одиниці до певних граматичних класів і категорій української мови;

2. Оформлення запозичення за допомогою граматичних засобів мови-рециптора, зокрема:

а) формування парадигми числа. В англійській мові множина іменників позначається здебільшого закінченням на звук [s], однак для українських носіїв така форма не сприймається як чіткий показник множини (*rights – райтс, futures – ф'ючерс*). Тому під час засвоєння такі слова отримують додаткові українські маркери множини (*райтси, ф'ючерси*). Іноді іншомовний показник множини усувається для зручності вимови (*charts – чарти*). Крім того, іменники, що в англійській функціонують лише в однині, в українській можуть утворювати множину (*holding – холдинги*), особливо тоді, коли є українські відповідники з обома формами числа (*брифінги – зустрічі, моніторинги – спостереження*).

б) оформлення категорії роду. Запозичення, що закінчуються на твердий приголосний, відносяться до іменників чоловічого роду (*моніторинг, вендор, дефолт, дилінг*). Подібне правило поширюється і на слова з фінальним м'яким приголосним *л* (*онколь*). Запозичення з кінцевою голосною *і* або *у* зазвичай належать до середнього роду та залишаються невідмінюваними (*роялті, делівері, ноу-хау, екскроу*).

Особливу групу становлять аббревіатури. Їхній рід визначається не за головним словом розшифрованого термінологічного словосполучення (яке часто виявити складно), а за кінцевим звуком скорочення. Тому такі аббревіатури, як *КАФ* (вартість і фрахт), *СІФ* (вартість, страхування, фрахт), зазвичай функціонують без потреби визначати рід. У текстах вони здебільшого вживаються як невідмінювані іменники (*крім поодиноких випадків: піар – спеціаліст з піару*). У рідкісних випадках спостерігається повне відтворення аббревіатур: спершу розшифрування (*PR – Public Relations*), потім транскрибування (*наблік рилейшнз*), переклад (*громадські зв'язки*), трансформація словосполучення (*зв'язки з громадськістю*), а згодом – повторна аббревіація вже на українському ґрунті (*ЗГ*).

в) усічення англійських основ і приєднання до них українських суфіксів (*crossing* – кросування, *hedging* – хеджування, *refunding* – рефундування).

Поглиблений етап освоєння іншомовних одиниць характеризується:

1. Об'єднанням запозичень, що належать до однієї частини мови, у групи з подібними морфологічними елементами (*менеджер*, *дилер*, *дистриб'ютер*);

2. Переходом іншомовних власних назв до розряду загальних у процесі їхнього засвоєння українською мовою (*Интернет* – *інтернет*, *Барбі* – *барбі*).

Етап повного засвоєння передбачає:

1. Повну стабілізацію єдиної форми, яка стає типовою для групи споріднених запозичень.

2. Остаточне подолання морфологічних ознак іншомовності (*export* – *exports* – *експорт*, *import* – *imports* – *імпорт*).

Визначення рівня засвоєння іншомовного слова на морфемному та словотвірному рівнях також передбачає врахування диференційних ознак кожного з трьох етапів.

Для початкового етапу характерними є:

1. Наявність коливань у структурній організації іншомовних одиниць.

2. Трансформація морфемної членованості у мові-рецепторі, що часто супроводжується опрощенням структури (*business* – *бізнес*, *detention* – *детеншен*), зокрема:

а) утворення єдиного слова з вихідного словосполучення (*lease holder* – *лізгольдер*, *on call* – *онколь*, *cover note* – *ковернот*, *leverage lease* – *левереджліз*);

б) злиття складних слів, які у мові-джерелі подаються через дефіс (*over-boat* – *овербот*, *over-draft* – *овердрафт*, *off-shore* – *офшор*, *time-sheet* – *таймшит*).

3. Поява нових слів у результаті переходу з однієї частини мови в іншу без уживання словотвірних афіксів (конверсія, субстантивація), наприклад: *off-shore* (прикм.) – *офшор* (ім.).

Поглиблений етап освоєння запозичених одиниць виявляється у:

1. Виокремленні спільних морфемних елементів у групах запозичених слів, що поєднані подібними фінальними компонентами – *-ер, -ор, -мент, -инг (-інг), -нес, -лес*.

2. Поступовому розвитку цих компонентів у функції суфіксоїдів, а в окремих випадках – у ролі повноцінних словотворчих суфіксів іншомовного походження, що функціонують в українській мові.

Етап повного засвоєння запозичених слів охоплює:

1. Стабілізацію морфемної структури та закріплення певних словотвірних моделей.

2. Активне використання запозичених основ у словотворі за допомогою продуктивних українських афіксів: для прикметників – *-ськ-, -ов-, -н-*; для іменників – *-ство, -к-* (*спонсорський, спонсорство, кілерство, кілерський, тинейджерка, тинейджерський, бізнесменка, бізнесменський, демпінговий*); для дієслів – *-увати* (*спонсорувати*).

3. Формування складних слів на базі англomовних запозичень у поєднанні з українською лексикою або вже освоєними іншомовними одиницями, а також закріплення моделей словоскладання (*лізингодавець, лізингоодержувач, ньюсмейкер, іміджмейкер, кліпмейкер; топ-модель, шоу-балет, шоу-група, холдинг-компанія, хіт-парад, інтернет-клуб, серіал-шоу, спаринг-партнер*).

На синтаксичному рівні початковий етап адаптації запозиченого слова характеризується відсутністю сталих синтаксичних зв'язків, що свідчить про ще не повну інтеграцію слова в граматичну систему української мови.

Поглиблений етап передбачає:

1. Початок формування синтаксичних зв'язків, які поступово стають звичними для мовної практики.
2. Активне використання окремих словосполучень із залученням іншомовних елементів, що сприяє поступовій адаптації запозичення у синтаксичній структурі мови.

Етап повного освоєння означає:

1. Стабільне закріплення синтаксичних зв'язків іншомовного слова в українській мові;
2. Активне функціонування іншомовної лексики у складі всіх можливих словосполучень, що засвідчує її повну інтеграцію на синтаксичному рівні.

На комунікативному рівні початковий етап освоєння іншомовного слова характеризується такими ознаками:

1. Поодиноке функціонування іншомовного слова у мовленні.
2. Неточне розуміння значення слова більшістю пересічних носіїв літературної мови.
3. Необхідність супроводжувати використання слова додатковими коментарями чи поясненнями.
4. Сприйняття іншомовної одиниці усіма мовцями як чужорідного компонента у структурі мовлення.

Поглиблений етап освоєння передбачає:

1. Активне використання запозиченого слова у мовленні, що сприяє його поступовій усталеності.
2. Точне розуміння більшістю носіїв української мови лише найпоширенішого значення іншомовної лексики.
3. Зменшення потреби у коментарях, що засвідчує поступове звикання до іншомовного слова.

4. Сприйняття іншомовного елемента як чужорідного лише окремими носіями мови.

Етап повного освоєння означає:

1. Активне використання слова у мовленні й закріплення його у словниках української мови як повноправної лексичної одиниці.

2. Розуміння більшістю носіїв різних значень багатозначного запозиченого слова.

3. Використання іншомовної одиниці у мовленні без потреби у коментарях.

4. Остаточне сприйняття іншомовного слова як звичайного, природного компонента мовлення всіма носіями мови.

Кожному з етапів освоєння іншомовного слова відповідає певний рівень адаптації: початковому – низький, поглибленому – середній, а завершальному – найвищий. Водночас у мовній практиці нерідко простежуються випадки синкретичного характеру, коли у структурі одного іншомовного слова поєднуються ознаки кількох етапів. Це явище зумовлене континуальністю мовної системи, яка не має чітких меж між окремими фазами розвитку. Для таких ситуацій доцільно вживати поняття «ступінь нижчий за середній» або «ступінь вищий за середній». Слова, що характеризуються середнім, вищим за середній та найвищим рівнем адаптації, мають значні перспективи остаточного закріплення як у мовній системі, так і в мовленнєвій практиці.

Узагальнюючи проведені нами дослідження, можна стверджувати: визначення екстралінгвальних та внутрішньомовних причин запозичення на сучасному етапі, а також встановлення диференційних ознак адаптації іншомовних слів на кожному мовному рівні й для кожної стадії їхнього засвоєння дозволяє зробити висновок, що ступінь інтеграції слова безпосередньо залежить від кількості й вагомості чинників, які зумовили його появу в українській мові. Чим більшою є сукупність аргументованих

мовних і позамовних причин, а також чим більше іншомовне слово відповідає ознакам поглибленого та завершального етапів, тим вищим виявляється рівень його освоєння і тим перспективнішим стає процес остаточного закріплення запозичення в українській мовній системі.

Висновок до 2 розділу

Висновки до цього розділу дозволяють узагальнити, що аналізовані англіцизми демонструють різні ступені адаптації в українській мові: одні з них уже подолали початковий етап засвоєння, пройшли фонетико-графічну, морфологічну й словотвірну інтеграцію, набули ознак поглибленого етапу й характеризуються середнім рівнем адаптації; інші ж перебувають лише на початковій стадії входження до мовної системи. Важливим чинником у процесі засвоєння іншомовних слів виступає не лише їхня структура чи походження, а й причини запозичення. Саме вони визначають швидкість інтеграції іншомовної одиниці в лексику-реципієнт.

Ключовою ознакою повного засвоєння слова є його комунікативна функціональність. Якщо іншомовна лексема активно функціонує не тільки в засобах масової інформації, а й у щоденному мовленні, вона досягає найвищого рівня адаптації й сприймається як органічна складова мовної системи. Це особливо стосується тих англіцизмів, які не закріплені за певною вузькою або спеціалізованою сферою, а використовуються у повсякденному спілкуванні.

РОЗДІЛ 3

ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКИ Й ФРАЗЕОЛОГІЇ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

На фоні соціально-політичних причин, що сьогодні відбуваються в Україні (інтеграція країни з Євросоюзом, військові дії в зоні АТО, анексія Криму, повномасштабна війна з росією) посилюється увага до обов'язкового вивчення української літературної мови як державної. Це вимагає від мовців досконалого володіння всіма мовними засобами. Для цього необхідне засвоєння знань з теорії про лінгвістичні одиниці різних структурних рівнів та особливості їхньої реалізації під час комунікації.

Саме через це перед учителями-словесниками сьогодні стоїть завдання: дати учням відповідні знання, а також виховати національну мовну особистість, яка здатна комунікативно виправдано послуговуватися всіма мовними засобами в різних мовленнєвих ситуаціях (компетентнісний підхід).

Особливо важливе місце серед усіх розділів шкільного курсу з української мови посідає лексика та фразеологія. Учні повинні не лише ознайомитися зі значенням слів і фразеологізмів, джерелами їх походження, сферою вживання, стилістичною диференціацією, а й усвідомити закономірності сполучення слів і фразеологізмів, умови й особливості їх використання, що сприяє як розумінню значення цих одиниць, так і виробленню вмінь і навичок доцільного їх уживання в мовленнєвій діяльності.

У сучасних умовах модернізації освіти складно визначитися з методикою навчання української мови, особливо з ефективними формами засвоєння лексики та фразеології. Удосконалення системи освіти продовжуватиметься з урахуванням потреб прискорення соціально-економічного розвитку, перспектив інтегрування з Євросоюзом. Значення лексики та фразеології в шкільному курсі важко переоцінити. У програмі «Рідна мова» зазначається:

«Зміст роботи над збагаченням лексичного складу й граматичної будови мовлення не знайшов спеціального відображення в програмі й визначається, в основному, підручником і організацією уроку» [Рідна мова 2001, с. 9]. З огляду на сказане, можна дійти висновку, що тільки аналіз підручників і конкретних уроків дає змогу висвітлити основні тенденції в поданні матеріалу з лексики та фразеології. Вважаємо, що особливу увагу слід приділяти вправам і завданням різного рівня складності, різного спрямування, а також таким, які характеризуються комплексним підходом до визначення мовних одиниць (від виучуваного з фонетики до лексики та фразеології, від орфоєпії до орфографії тощо). Найкраще цей комплексний підхід реалізується під час опрацювання цілісного тексту.

«Тому перед учителем-словесником сьогодні стоїть завдання не просто дати учням відповідні знання з української мови, а й виховати мовну особистість, здатну комунікативно виправдано користуватися всіма мовними засобами в різних мовленнєвих ситуаціях» [Янчук 2002, с. 10]. Вивчення лексики та фразеології, з погляду її походження й сфери поширення, як і інші теми, необхідно пов'язувати з розвитком мовлення учнів, одним з елементів якого є вироблення навичок правильної літературної вимови. Отже, важливим міжпредметним зв'язком є зв'язок між орфоєпією та лексикою і фразеологією.

Лексика та фразеологія в загальноосвітніх навчальних закладах вивчаються впродовж усього курсу української мови – з першого по 11-й клас, але системне вивчення лексики та фразеології здійснюється в 5 і 6 класах середньої загальноосвітньої школи й передбачає систематизацію та поглиблення знань, здобутих учнями в молодших класах: вивченню нового матеріалу, його кращому засвоєнню сприяє систематичне повторення, закріплення й удосконалення знань, умінь і навичок, набутих у початкових класах. В учнів слід розвивати здатність застосовувати здобуті знання й набуті вміння в процесі вивчення нового матеріалу.

Відповідно до чинної програми «Українська мова», систематичні наукові знання з лексики та фразеології учні одержують у 5-му класі. Теми для вивчення: «Лексичне значення слова. Однозначні й багатозначні слова; вживання багатозначних слів у прямому й переносному значеннях. Власне українська лексика. Ознайомлення з тлумачним і перекладним (російсько-українським) словниками» [Українська мова 2001, с. 16]. Разом – 12 годин. Учні повинні знати: що вивчає лексика; загальні відомості про лексичне значення слова; синоніми, антоніми, омоніми, пряме й переносне значення слова; фразеологізми. Учні повинні вміти: пояснити (у нескладних випадках) значення відомих слів, користуватися тлумачним і перекладним словниками; добирати до слів синоніми й антоніми та вживати їх у мовленні, вживати слова в переносному значенні, пояснювати значення фразеологізмів і правильно використовувати їх у мовленні, користуватися фразеологічним словником. Згідно з чинною програмою «Рідна мова», систематичні наукові знання з лексики та фразеології учні одержують у 5–6 класах: 5 клас – 9 годин, 6 клас – 6 годин. Разом – 15 годин. Теми для вивчення в 5-му класі: «Лексичне значення слова. Однозначні й багатозначні слова. Вживання багатозначних слів у прямому й переносному значеннях. Ознайомлення з тлумачним і перекладним словниками. Лексична помилка (практично). Групи слів за значенням: синоніми, антоніми, омоніми. Ознайомлення зі словниками антонімів, синонімів» [Рідна мова 2001, с. 17]. Теми для вивчення в 6-му класі: «Походження слів: власне українські й запозичені слова. Розвиток словникового запасу: застарілі слова й нові слова (неологізми). Використання слів: загальноновживані (нейтральні) та стилістично забарвлені слова; діалектні, професійні слова й терміни. Ознайомлення зі словником іншомовних слів. Правопис слів іншомовного походження. Поняття про фразеологізми. Джерела українських фразеологізмів. Прислів'я, приказки й афоризми як різновиди фразеологізмів. Фразеологізми в ролі членів речення» [Рідна мова 2001, с. 25].

Велике значення для розвитку мовної особистості школярів мають підручники й посібники, що пропонуються для 5–6-х класів за програмами «Українська мова» і «Рідна мова».

Дібрані завдання у першому підручнику охоплюють теми: «Словниковий склад української мови. Походження слів: власне українські й запозичені слова», «Загальноживана лексика. Діалектні слова. Професійні слова», «Застарілі слова й нові слова (неологізми)», «Лексичне значення слова», «Однозначні й багатозначні слова», «Пряме й переносне значення слів», «Групи слів за значенням. Омоніми. Синоніми. Антоніми», «Фразеологізми, їх лексичне значення. Вживання фразеологізмів у мовленні», «Узагальнення та систематизація знань з лексикології та фразеології».

Сучасним і цікавим є підручник «Рідна мова» (2002). Автори пропонують вивчати лексику та фразеологію на основі адаптованих текстів. Переважна більшість завдань безпосередньо пов'язана з текстами різних функціональних стилів мовлення. Програмою «Рідна мова» передбачено, що в 6-му класі учні продовжують вивчати лексику та фразеологію.

Вивчення лексики та фразеології з погляду їх походження та сфери вживання, як і інші теми, необхідно пов'язувати з розвитком усного мовлення учнів 5–9 класів, одним з елементів якого є вироблення навичок правильної літературної вимови.

Приклад уроку з лексикології.

Тема: Групи слів за походженням: власне українські слова та слова іншомовного походження (запозичені). Лексичні помилки (*практично*)

Мета: поглибити знання учнів щодо слів за походженням; досконалити вміння шестикласників визначати групи слів за значенням, правильно живати їх у мовленні; виробляти вміння добирати українські відповідники до слів іншомовного походження; аргументовано доводити приналежність слова до

певної групи; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати любов до мови та її чистоту.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань з елементами поглиблення.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Психологічна настанова щодо вивчення теми

III. Актуалізація опорних знань, умінь і навичок шестикласників

Бесіда за питаннями

1. Які ви знаєте групи слів, вивчені в попередніх класах?
2. За якими ознаками розпізнають слова іншомовного походження?
3. За яким джерелом можна безпомилково визначити походження того чи іншого слова?
4. З якими словниками вам доводилось працювати?

IV. Сприймання й усвідомлення учнями нового матеріалу

Робота з узагальнювальною таблицею

Учитель пояснює новий матеріал за допомогою узагальнювальної таблиці.

Групи слів за походженням Незапозичені Запозичені

1. Слова, успадковані з попередніх періодів розвитку мови:
 - спільнослов'янські слова (дочка, діти, день, ніс, гуска);
 - спільносхіднослов'янські слова (давньоруський шар лексики): щавель, білий, кузня.
2. Власне українські слова (мовлення Київської Русі і після її занепаду):
 - кирпатий, стежка, джерело
 - 1. Старослов'янізми (прийшли до української мови зі старослов'янської (староболгарської) мови, якою довгий час писали церковні книги).

Ознаки старослов'янізмів:

- наявність звукосполучень -жд-, -ра-, -ла-, префіксів воз-, пред-, со-, а також звукосполучень -енний, -щій, -мий, -тель, -іє в кінці слів.

2. З інших слов'янських мов (польської, білоруської, чеської): завод, новатор, атомохід, пан, шляхетний, хвороба, бадьорий, дьоготь, ліпший, влада, табір.

3. З неслов'янських мов

V. Усвідомлення здобутих знань у процесі практичної роботи, удосконалення загальнопізнавальних умінь з теми

1. Користуючись словником іншомовних слів, з'ясувати походження і лексичне значення поданих слів.

Фініш — Дуель — Пасивний — Контракт — Фортуна — Імперія — Імунітет — Прогрес — Регрес — Активний — Хобі — Балахон — Маклер — Мінімальний — Ліквідація — Стрес —

2. Скласти з одним словом речення.

3. Прочитайте текст. Коротко перекажіть його основний зміст. Назвіть слова іншомовного походження.

Мобільний телефон нині є неодмінним атрибутом кожної ділової людини. Послугуючись ним, треба дотримуватися певних етичних норм, щоб не створювати незручностей для інших. Звичайно, традиційні правила спілкування по телефону, які названо вище, залишаються, але треба враховувати специфіку мобільного зв'язку, оскільки телефон завжди у його власника.

Отже, не можна:

□ користуватися мобільним телефоном під час перегляду спектаклю, кінофільму, на концертах, конференціях, під час нарад і, звичайно ж, під час навчальних занять. Краще переадресувати вхідні дзвінки на поштову скриньку або ввімкнути вібродзвінок замість звукового сигналу;

□ класти телефон на стіл під час ділової зустрічі, у кав'ярні та аудиторії, щоб не засвідчити неповаги до співрозмовника чи викладача.

Якщо все ж вхідний дзвінок перервав бесіду, треба розмову по телефону закінчити якнайшвидше і на час розмови відійти або вийти взагалі;

- голосно розмовляти в транспорті, на вулиці;
- гратися телефоном під час занять, демонструвати його функціональні можливості;
- розмовляти по телефону, перебуваючи за кермом автомобіля, бо це відволікає вашу увагу.

Насамкінець треба зазначити, що загальне правило користування мобільним телефоном — не створювати незручностей, не виказувати неповагу до людей, які перебувають поруч.

VI. Пошуково-творча робота

Складіть речення зі словами іншомовного походження, що зустрічаються в назвах вашого довкілля (магазини, їдальні, ресторани, інші об'єкти) і запишіть їх. Слова якого походження зустрілися у ваших реченнях? Чи завжди доречно їх використовувати?

VII. Домашня робота. Скласти словничок іншомовних слів (10–20). Ввести 2-3 в речення або текст.

Опрацювати теоретичний матеріал підручника.

Робота над лексикою не обмежується вивченням певних розділів у середніх класах, а продовжується і в старшій школі. Ось приклад уроку у 10 класі.

Конспект уроку на тему:

«Групи слів за походженням. Власне українська та запозичена лексика»

Тема уроку: Групи слів за походженням. Власне українська та запозичена лексика.

Мета уроку:

- **навчальна:** дати відомості про лексику української мови з точки зору її походження; удосконалити вміння гімназистів визначати групи слів за значенням, правильно вживати їх у мові;

- **розвиваюча:** розвивати культуру усного і писемного мовлення, формувати навички роботи із довідковою літературою, збагачувати словниковий запас гімназистів з метою формування ключових компетентностей;

- **виховна:** виховувати патріотизм, любов та повагу до рідної мови.

Тип уроку: урок формування практичних вмінь та навичок.

Очікувані результати:

- знати загальні відомості про лексику української мови, її походження;
- розрізняти власне українські та запозичені слова;
- працювати з тлумачним словником та словником іншомовних слів;
- вміти доречно вживати лексичний склад мови у власному мовленні.

Обладнання: підручник, тлумачний словник, словник іншомовних слів, електронна презентація «Групи слів за походженням».

Методи роботи: робота з підручником, бесіда, тренувальні вправи, спостереження та аналіз мовних явищ.

Міжпредметні зв'язки: українська література.

Внутрішньопредметні зв'язки: орфоепія, лексикологія, культура мовлення.

Технології навчання: традиційні, елементи інтерактивних, ІКТ.

Хід уроку:

Я славлю спільність мов

Я славлю їх одмінність,

Основу всіх основ –

Правічну їх родинність.

Це ж – зоряний вінок,

Братерська непоборність,

І в кожній з мов – зірок –

Чарівна неповторність.

І. Муратов

I. Організаційний момент.

II. Актуалізація опорних знань

2.1. Мозговий штурм

- Що таке лексикологія?
- Що вивчає лексикологія?
- На які групи за походженням поділяється лексика української мови?
- Які слова належать до власне української лексики? Наведіть

приклад.

- Які слова називають запозиченими? Наведіть приклад.
- За якими ознаками розпізнаються слова іншомовного походження?
- За яким джерелом можна безпомилково визначити походження того

чи іншого слова.

2.2. Презентація «Походження української мови»

III. Усвідомлення здобутих знань у процесі практичної роботи, удосконалення загальнопізнавальних умінь з теми.

3.1. Робота в групах (диференційоване завдання)

До поданих іншомовних слів дібрати українські відповідники

I група	II група	III група
(дібрати український відповідник)	(дібрати запозичений відповідник)	(встановити відповідність)
Аеропорт – <i>летовище</i>	Оплески – <i>аплодисменти</i>	Фікція складанка
Вокзал – <i>двірець</i>	Відхилення - <i>аномалія</i>	Кавер вигадка
Процент – <i>відсоток</i>	Важливий – <i>актуальний</i>	Пазли переспів

Карта – <i>мапа</i>	Доказ – <i>аргумент</i>	Пароль мірило
Фото – <i>світлина</i>	Життєпис – <i>біографія</i>	Вау посміхайчик
Фонтан – <i>водограй</i>	Доба – <i>епоха</i>	Смайл нагорода
Прогрес – <i>поступ</i>	Лаштунки – <i>куліси</i>	Пейзаж ключ
Тротуар – <i>хідник</i>	Управління– <i>менеджмент</i>	Критерій наодинці
Журнал – <i>часопис</i>	Провал ,невдача – <i>фіаско</i>	Премія краєвид
Фактор – <i>чинник</i>	Тло – <i>фон</i>	Тет – а - тет ого

3.2. Робота зі словником

Записати іншомовні слова та пояснити їх значення.

Абажур (ч. фр. 1. Дашок, ковпак різної форми на дощці; 2. Вікно прорізане навскіс; 3. Щит на вікнах у в'язницях, що пропускає світло тільки згори)

Абсолютний (лат. 1. Цілковитий, повний, безумовний, необмежений, безвідносний; 2. Абсолютний нуль – найнижча можлива температура; 3. Абсолютна висота – висота точки земної поверхні над рівнем моря)

Авіатор (чол. фр. 1. Пілот, льотчик, літун; 2. Спеціаліст, який займається польотами)

Дезертир (фр., від лат. 1. Зрадник, утікач, той, хто залишає військо без дозволу; 2. Особа, яка уникає певної роботи, ухиляється від обов'язків)

Жирафа (франц. 1. Рій жуйних парнокопитних ссавців; 2. Сузір'я Північної півкулі зоряного неба)

Камбала (жін.. фін. 1. Морська плоска риба з очима на одному боці голови, однобічка, одноочка, полурибка, глось)

Макулатура (лат. 1. Папір або картон, зіпсований в поліграфічному виробництві, обрізки, старі газети, книги тощо, які використовують для технічних потреб або для переробки на паперових фабриках)

Татуювання (франц. 1. Нанесення зображення (візерунку) наколюванням його людині на шкіру)

Чемпіон (англ. 1. Переможець чемпіонату; в ширшому розумінні – переможець у будь – якому спортивному змаганні на першість; першун)

Яхта (голл. 1. Вітрильне, моторне або вітрильно- моторне спортивне чи туристичне судно).

3.3. Інтерактивна гра «Дуель»

Учень вибирає собі суперника, називає тому запозичене слово, а суперник має дібрати український відповідник. Той, хто не знає – вибуває з гри. Якщо суперник називає слово, то залишається і наступний вибір за ним. Так продовжується доти, поки не залишиться троє кращих.

3.4. Вибіркова робота

На мультимедійній дошці зображенні окремі речення. Потрібно виписати з них запозичені й власне українські слова у відповідні колонки: запозичена лексика і власне українська лексика

Речення

1. Нектони й до сьогоднішнього дня привертають увагу вчених усього світу (З підручника). 2. Дарма, що наука на кафедрах тоді кульгала або дрімала (І. Нечуй – Левицький). 3. Гречні кавалери хвацько підхоплювали довгі шлейфи папій і з побожною шанобливістю несли їх за ними. У другому ятері було дві щуки і три лини (М. Стельмах). 4. Ми розрішаємо гріхи Святою буллою сією (Т. Шевченко). 5. Несамовито загарчав гаспид (М. Вовчок). 6. Я сама не дуже експансивна, - се, здається, вдача всієї нашої родини (Л. Українка).

3.5. Слово вчителя

Ми – українці. Живемо у вільній і незалежній державі – Україні. Розмовляємо рідною державною мовою. А мова у нас красива і багата,

мелодійна і щира, як душа і пісня нашого народу. Сучасна українська мова має близько 256 тисяч слів.

- За лексичним запасом найбільш близькою до української мови є білоруська – 84% спільної лексики, далі йдуть польська і сербська (70% і 68% відповідно).

В українській мові, на відміну від решти східнослов'янських мов, іменник має 7 відмінків, один з яких – кличний.

- 448 р. візантійський історик Пріск Панійський, перебуваючи в таборі гунського володаря Аттіли на території сучасної України, записав слова "мед" і "страва". Це була перша згадка українських слів.

- В українській мові найбільша кількість слів починається на літеру "П". Найменш уживаною літерою українського алфавіту є літера "Ф".

- В українській мові безліч синонімів. Наприклад, слово "горизонт" має 12 синонімів: обрій, небозвід, небосхил, крайнебо, круговид, кругозір, кругогляд, виднокруг, видноколо, виднокрай, небокрай, овид.

- Назви всіх дитинчат тварин є іменниками середнього роду: теля, котеня, жабеня.

- Українська мова багата на зменшувальні форми. Зменшувальну форму має навіть слово "вороги" – "вороженьки". Ще однією особливістю української мови є діалекти. Тож пропоную зараз виконати завдання, яка підтверджують унікальність нашої мови.

3.6. Робота з художнім текстом

З уривку «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського виписати діалектні слова.

Котивсь зеленими *царинками*, маленький і білий, наче банька кульбаби, безстрашно забирався у темний ліс, де *гаджуги* кивали над ним галузками, як ведмідь лабами... Іван знав, що на світі панує нечиста сила, що арідник (злий дух) править усім; що в лісах повно лісовиків, які пасуть там

свою *маржинку*: оленів, зайців і серн; що там блукає веселий чугайстир, який зараз просить стрічного в танець та роздирає нявки; що живе в лісі голос сокири. Вище, по безводних далеких *недеях* нявки розводять свої безконечні танки, а по скелях ховається щезник... Кучерява зелень *гогозів і афин* запустила своє коріння у глибіню моху, а зверху сипнула росою червоних та синіх ягід... Сонце наляло золотом глибоку долину, зазеленило трави, десь курився синій димок од *ватри*... Вдома, в родині, Іван часто був відкомнеспокою і горя. За його пам'яті вже двічі коло їх хати трембітала *трембіта* оповіщаючи горам і долам про смерть: раз, коли брата Олексу роздушило дерево в лісі... Сідлались коні, і *суточками* зеленим верхом ішов пишний похід та закосичував плай гейби червоним маком...

3.7. Випереджувальне завдання

А тепер перевіримо завдання, яке ви мали дослідити вдома. Завдяки йому ми зможемо побачити особливості галицької говірки.

(Учням заздалегідь було дане завдання – дослідити особливості галицького говору: знайти цікаві слова, діалекти – ті, що не вживаються в інших регіонах).

IV Узагальнення й систематизація знань, здобутих під час уроку

4.1. Інтерактивна гра «Факти в капелюсі»

Заздалегідь учитель на картках записує питання з вивченої теми, перемішує їх у капелюсі, а учні, витягуючи їх, дають правильні відповіді.

4.2. Мовна гра «Лексичне дерево»

На класній дошці прикріплений вирізаний з картону стовбур дерева, а дітям роздані вирізані листочки з кольорового паперу, на яких вони мають записати I група – іншомовні слова, а II група – власне українські. Після цього гімназисти приклеюють свої написані слова до стовбура: запозичені – зліва, власне українські – справа.

V Оцінювання

VI Домашнє завдання

Диференційоване завдання: 1 група – вписати 10 слів іншомовного походження та пояснити їх значення; 2 група – написати міні – твір, використовуючи слова іншомовного походження.

Висновок до 3 розділу

Отже, запозичена лексика активно використовується в освітньому процесі для формування морально-етичних цінностей, збагачення мовної культури та розвитку критичного мислення учнів. Така лексика інтегрує мовні, культурні, історичні та соціальні аспекти, створюючи міцний фундамент для комплексного розвитку учнів.

Завдяки своїй лаконічності та змістовності, іншомовна лексика сприяє збагаченню словникового запасу, засвоєнню граматичних конструкцій та формуванню навичок правильного мовлення.

Одним із найважливіших методів перетворення набутих знань у відповідні уміння й навички, є метод вправ. Практичні мовні вправи необхідні під час опрацювання будь-якої теми. Доповнюючи інші методи навчання та розширюючи свою багату методику, високоефективні за результатами, мовні вправи набирають статусу самостійного навчального методу.

ВИСНОВКИ

У дослідженні головна увага при визначенні ступеня адаптації запозичень зосереджується на їхніх лінгвальних характеристиках, проте розглядати це питання без урахування екстралінгвальних чинників неможливо.

Екстралінгвальні мотиви запозичень, як і внутрішньомовні, мають як діахронічний, так і синхронічний виміри. Для кожного історичного періоду властивий свій перелік чинників, які змінюються з часом, однак існують і сталі, і змінні причини. До екстралінгвальних належать економічні, соціально-політичні, соціально-психологічні, культурні, а також ті, що пов'язані з розвитком науки й техніки. За своєю значущістю вони поділяються на облігаторні (основні, обов'язкові) та факультативні (другорядні, необов'язкові).

Такі чинники безпосередньо формують певні мовні тенденції. Екстралінгвальні й лінгвальні причини тісно взаємопов'язані, а в окремих випадках перші можна розглядати як своєрідні ознаки самого запозичення. Наприклад, важливою екстралінгвальною ознакою є комунікативна актуальність поняття, що лежить в основі значення запозиченого слова й відображає важливість самого об'єкта номінації.

Процес засвоєння іншомовної лексеми відбувається поступово й умовно поділяється на три стадії: початкову, поглиблену та стадію повного освоєння.

Кожен етап характеризується власними диференційними рисами, що охоплюють усі рівні мовної системи:

1. фонетичний (разом із графікою та орфографією);
2. лексико-семантичний;
3. морфологічний (зокрема словотвірний);
4. комунікативно-мовленнєвий.

Для початкового етапу типовим є низький рівень адаптації, для поглибленого – середній, а для повного освоєння – високий. Водночас мовна система є динамічною й континуальною, тому нерідко трапляються проміжні стани: поєднання ознак різних ступенів адаптації. Такі перехідні рівні умовно позначають як нижчий за середній (наявність рис початкового етапу та кількох характеристик поглибленого) або вищий за середній (переважання ознак поглибленого етапу з елементами повного освоєння).

Практична апробація цього підходу на матеріалі англіцизмів, зафіксованих у газетах та словниках кінця ХХ – початку ХХІ ст., дала змогу зробити такі узагальнення: процес адаптації іншомовних слів на різних рівнях мовної системи є нерівномірним; лише невелика частина одиниць демонструє однаковий ступінь освоєння на всіх рівнях. Є підстави стверджувати, що найшвидше іншомовні слова інтегруються на граматичному й словотвірному рівнях, однак це питання потребує подальших студій.

Стосовно функціонування запозичень у комунікації, то простежується значна відмінність між їх активним використанням у засобах масової інформації (газети, телебачення, радіо) та рівнем засвоєння пересічними мовцями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Ажнюк 1998: Ажнюк Б. М. Слов'янські й неслов'янські запозичення в мові української діаспори. *Мовознавство*. 1998. № 2–2. С. 145–160.
- Ажнюк 2001: Ажнюк Б. М. Мовні зміни на тлі деколонізації та глобалізації. *Мовознавство*. 2001. № 3. С. 48–54.
- Акуленко 1959: Акуленко В.В. Про історичні джерела лексичних інтернаціоналізмів. *Питання історичного розвитку української мови: Тези доповідей*. Харків, 1959. С.108–111.
- Акуленко 1960: Акуленко В.В. Інтернаціональна лексика в східнослов'янських мовах. *О.О.Потебня і деякі питання сучасної славістики: Тези доповідей*. Харків, 1960. С.73–77.
- Акуленко 1973: Акуленко В.В. Інтернаціональні елементи у словниковому складі мови. *Мовознавство*. 1973. №5. С.20–29.
- Акуленко 1996: Акуленко В.В. Співвідношення національного та інтернаціонального у мові. *Мовознавство*. 1996. №1. С.3–12.
- Архипенко 2004: Архипенко Л.М. Своєрідність сучасної мовної ситуації процесу запозичення англіцизмів. *Культура народів Причорномор'я*. 2004. № 49, Т.1. С. 75–76.
- Баранник 1983: Баранник Д.Х. Актуальні проблеми дослідження мови масової інформації. *Мовознавство*. 1983. № 8. С. 13 –17.
- Березовенко 1996: Березовенко А. Мовні зміни в незалежній Україні. *Мовознавство: Тези та повідомлення III Міжнародного конгресу україністів*. Харків: Око, 1996. С. 99-103.
- Березовенко 1997: Березовенко А. Посттотолітарна динаміка і перспективи української мови. *Про український правопис і проблеми мови / Відповідальний редактор Л.М. Онишкевич*. Нью-Йорк; Львів: Наукове товариство імені Тараса Шевченка, 1997. С. 115–119.

- Бесага 1997: Бесага Р. В. Нестандартизовані елементи в українській літературній мові: Автореф. дис...канд. філол. наук: 10.02.01 / Ужгородський державний університет. Ужгород, 1997. 23 с.
- Біланюк 2001: Біланюк Л. Підсвідоме ставлення до мов – дзеркало мовної політики. *Урок української*. 2001. Ч. 7. С. 7–12.
- Вакуленко 1995: Вакуленко М. Про переклад та запозичення чужомовних слів. *Вісник НАН України*. 1995. № 11–12. С. 78–81.
- Голдованський 1982: Голдованський Я.А. Лексичні англіцизми в сучасній українській мові. *Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами*. Ужгород: Вид-во Ужгородськ. держ. ун-ту. 1982. С. 122–123.
- Енциклопедія 2000: Українська мова. Енциклопедія / Редактори В. М. Русанівський, О. О.Тараненко, М. П.Зяблюк та ін. Київ: Видавництво “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2000. 752 с.
- Жлуктенко 1964: Жлуктенко Ю.О. Українсько–англійські міжмовні відносини: українська мова у США, Канаді. Київ, 1964. 167 с.
- Жовтобрюх 1963: Жовтобрюх М.А. Мова української преси (До середини дев'яностих років XIX ст.). Київ, 1963. 416 с.
- Жовтобрюх 1970: Жовтобрюх М.А. Мова української періодичної преси. Кінець XIX початок XX ст. Київ, 1970. 346 с.
- Завгородній 2000: Завгородній А.Г., Вознюк Г.М., Смовженко Г.С. Фінансовий словник. 3-тє вид. Київ, 2000. 587 с.
- Зацний 1999: Зацний Ю. А. Розвиток словникового складу англійської мови в 80-ті – 90-ті роки XX ст.: Автореф. дис. ... д-ра філол. наук / Київ держ. ун-т. Київ, 1999. 32 с.
- Клименко 2003: Клименко Н.Ф. Неологізування в українській мові в часи глобалізації. *Мовознавство: Тези та повідомлення V Міжнародного конгресу українців*. Чернівці: Рута, 2003. С. 38-41.

- Клименко 2003а: Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Даниленко Л.І. Динаміка словникового складу сучасної української мови на тлі міжслов'янських паралелей. *Мовознавство*. 2003. № 2–3. С. 96–111.
- Коваленко 2002: Коваленко Б.О. Розмовна лексика та фразеологія в мові сучасних українських газет. *Ономастика і апелятиви*. Дніпропетровськ, 2002. Вип. 17. С. 34–69.
- Коваленко 2003: Коваленко Б.О. Коваленко Н.Д. Фразеологізми та паремії в мові сучасних українських газет. *Наукові праці КПДУ. Філологічні науки*. Випуск 7. Кам'янець-Подільський, 2003.
- Коваленко 2003а: Коваленко Б.О. Стилiстично знижена лексика в мові сучасної української публіцистики: Автореф.дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / НАН України, Інститут мовознавства імені О.О.Потебні. Київ, 2003. 19 с.
- Коваленко 2010: Коваленко Б. О. Стилiстично знижена лексика в мові сучасної української публіцистики: Монографія. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О.А., 2010. 160 с.
- Коць 1998: Коць Т. А. Функціонування лексичних варіантів у засобах масової інформації (на матеріалі газет 90–х років). *Мовознавство*. 1998. № 6. С. 62–66
- Кулинич 1992: Кулинич І. І. Семантичне освоєння іншомовної лексики. *Лінгвістичні дослідження. Збірник наук. пр.* Харків: ХДПУ, 1992. Вип. 2. С. 93–97.
- Лисенко 1999: Лисенко О.А. Освоєння німецькомовних запозичень в українській науково–технічній термінології: Дис... канд. філол. наук. Харків, 1999. 179 с.
- Мазурик 2000: Мазурик Д.В. Сучасні тенденції в оновленні лексики української літературної мови. *Вісник Львівського ун–ту. Серія філологічна*. Вип. 29. Львів, 2000. С.177–182.

- Мазурик 2002: Мазурик Д.В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літ. мови (90–ті роки ХХст.) Автореф. дис... канд. філол.наук. Львів, 2002. 20 с.
- Масенко 1999: Масенко Л.Т. Мова і політика. Київ: Соняшник, 1999. 99 с.
- Мацько 2000: Мацько Л. Українська мова в кінці ХХ ст. (Зміни в лексиці). *Дивослово*. 2000. № 4. С. 15–20.
- Мельничук 1997: Мельничук А.С. Мова як суспільне явище і як предмет сучасного мовознавства. *Мовознавство*. 1997. № 2–3.
- Муромцев 1986: Муромцев І.В. Особливості освоєння лексики іншомовного походження в сучасній українській мові (морфонологіко–дериваційний аспект). *Вісник Харківського ун-ту*. 1986. № 284. С.72–77.
- Муромцева 1985: Муромцева О.Г. Розвиток лексики української літературної мови в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Харків: Вища школа, 1985. 152 с.
- Муромцева 1998: Муромцева О.Г. Про деякі активні процеси в словниковому складі української літературної мови кінця 80 – 90-х років ХХ ст. *Українська мова: з минулого в майбутнє*. Київ, 1998. С. 115–116.
- Олексієнко 1979: Олексієнко С.І. Процеси освоєння іншомовних слів. Питання східнослов'янської лексикографії ХІ – ХVІІ ст. Київ, 1979. С. 107–111.
- Пономарів 1993: Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови: Підручник. Київ, 1993. 248 с.
- Попова 2002: Попова Н.О. Запозичення з англійської мови в лексико–семантичну систему української мови кінця ХХ та початку ХХІ ст.: Автореф. дис... канд. філол. наук. Харків: ХДПУ ім. Г. Сковороди, 2002. 16 с.
- Рижикова 1980: Рижикова С.Ю. Дієслівний словотвір на базі англійських запозичень в українській мові. *Дослідження з граматики і граматичної*

- стилістики української мови*. Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетровського держ. ун-ту, 1980. С. 68–73.
- Рижикова 1984: Рижикова С.Ю. Про словотвір віддієслівних іменників на базі англійських запозичень в українській мові. *Дослідження з граматики і стилістики української мови*. Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетровського держ. ун-ту. 1984. С. 32–36.
- Рідна мова 2001: Рідна мова (5–11 класи): Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / В. Новосьолова, Л. Скуратівський, Г. Шелехова. Київ: Шкільний світ, 2001. 94 с.
- Русанівський 1997: Русанівський В. М. Проблема інновацій в сучасній українській мові. *Innowacje w językach wschodniosłowiańskich*. Zielona Góra. 1997. S. 7-12.
- Сербенська 1992: Сербенська О. А. Мова газети і мовотворчість журналіста в аспекті соціально-культурного розвитку суспільства: Автореф. дис... докт. філол. наук: 10.01.10 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 1992. 38 с.
- Сербенська 2001: Сербенська О. А. Інновації у мові сучасних українських мас-медіа. *125 років Наукового товариства імені Тараса Шевченка. Збірник наукових праць і матеріалів, присвячений ювілею Товариства / Відповідальний редактор О.Купчинський*. Львів: Наукове товариство імені Тараса Шевченка, 2001. Т. 12. С. 158–177.
- Сергєєва 2002: Сергєєва Г.А. Англомовні запозичення в українській правничій термінології: Автореф. дис... канд. філол. наук. Харківськ. держ. ун-т. Харків, 2002. 16 с.
- Сергєєва 2002а: Сергєєва Г.А. Освоєння англомовних запозичень у системі консонантизму сучасної української мови (на матеріалі правничої термінології). *Вісник Харківського національного ун-ту: Серія: Філологія*. Харків: ХНУ, 2002. № 538. Вип. 34. С. 146–151.

- Симонок 2000: Симонок В.П. Семантико-функціональний аналіз іншомовної лексики в сучасній українській мовній картині світу. Харків: Основа, 2000. 330 с.
- Симонок 2001: Симонок В.П. Адаптація іншомовних елементів у системі української мови. *Вестн. Междунар. слав. ун-та: Серія: Філологія*. Харків: МСУ, 2001. Т. IV. С. 29–31.
- Симонок 2001а: Симонок В.П. Джерела збагачення лексичного складу мови. *Записки з загальної лінгвістики: Зб. наук. праць Одеського держ. ун-ту*. Одеса: ОДУ, 2001. Вип. 4. С.57–63.
- Симонок 2001б: Симонок В.П. Мовні універсалії і процес запозичування слів. *Вісник Харківського національного ун-ту: Серія: Філологія*. Харків: ХНУ, 2001. Вип. 34. С.12–18.
- Симонок 2001в: Симонок В.П. Розвиток мови й лексичні запозичення. *Вісник Луганського держ. пед. ун-ту: Серія: Філологія*. Луганськ: ЛДПУ, 2001. № 4(36). С.163–168.
- Симонок 2002: Симонок В.П. Лексико–семантична рецепція іншомовної лексики в українській мовній картині світу / Автореф. дис... докт. філол. наук. Харків, 2002. 36 с.
- Ставицька 2000: Ставицька Л.О. Жаргонна лексика у мові сучасної української газети. *Українська періодика: Історія і сучасність. Тези та повідомлення 6 Всеукраїнської науково-теоретичної конференції / За редакцією М. М. Романюка*. Львів: НАН України, Львівська національна бібліотека імені В. Стефаника, 2000. С. 394–397.
- Ставицька 2001: Ставицька Леся. Проблеми вивчення жаргонної лексики: Соціолінгвістичний аспект. *Українська мова*. 2001. № 1. С. 55–68.
- Стишов 1999: Стишов О.А. Динамічні процеси в лексиці і фразеології сучасної української мови. *Українська мова / Najnowsze dzieje jezykow slowianskich / Red. naukowy S.Jermolenko*. Uniwersytet Opolski; Instytut Filologii Polskiej. Opole. 1999. S. 90–103.

- СТИШОВ 1999а: Стишов О.А. Особливості розвитку лексичного складу української мови кінця ХХ ст. *Мовознавство*. 1999. № 1. С. 7–12.
- СТИШОВ 2003: Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). Київ: Видавничий центр Київського національного лінгвістичного університету, 2003. 388 с.
- СТРІХА 2000: Стріха М. Мовна політика й мовне законодавство України. *Мова і політика*. Київ: Інститут відкритої політики, 2000. С. 24–25.
- СУМ: Словник української мови / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. I–XI.
- ТАРАНЕНКО 1999: Тараненко О. О. Мовна ситуація і мовна політика часів «перебудови» та державної незалежності України (кінець 80-х – 90-ті). *Українська мова / Red. nauk. S. Jermolenko. Ople: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej*, 1999. S. 35–66.
- ТАРАНЕНКО 2001: Тараненко О. О. Українська мова і сучасна мовна ситуація в Україні. *Мовознавство*. 2001. № 4. С. 3–19.
- ТАРАНЕНКО 2002: Тараненко О.О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 1980-років). *Мовознавство*. 2002. № 4–5. С. 33–39.
- ТАРАНЕНКО 2003: Тараненко О.О. Демократизація і / або лібералізація (до характеристики сучасного стану нормативно-стилістичних засад української мови). *Мовознавство: Тези та повідомлення V Міжнародного конгресу українців*. Чернівці: Рута, 2003. С. 10–17.
- ТАРАНЕНКО 2003а: Тараненко О.О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 1980-років). *Мовознавство*. 2003. № 1. С. 23-41.
- ТОДОР 1999: Тодор О. Запозичення-англіцизми у мові преси 80-х – 90-х років. *Українська мова / Red. nauk. S. Jermolenko. Ople: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej*, 1999. S. 87–88.
- Українська мова 2001: Українська мова (5–11 класи): Програма для

- загальноосвітніх навчальних закладів / Біляєв О., Бондаренко Н., Ярмолюк А. Київ: Шкільний світ, 2001. 79 с.
- Цимбалюк 1982: Цимбалюк Ю.В. Іншомовні слова з артиклями, засвоєні українською мовою. *Українське мовознавство*. 1982. № 10. С. 120–126.
- Чапленко 1970: Чапленко В. Історія української літературної мови. Нью-Йорк, 1970.
- Чурсіна 1998: Чурсіна Л.В. Словотвірна валентність основ французького походження в сучасній українській літературній мові: Автореф. дис...канд. філол. наук. Харків, 1998. 18 с.
- Шевельов 1998: Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941): Стан і статус. Чернівці: Рута, 1998. 208 с.
- Шевченко 1983: Шевченко Л. Ю. Трансформація фразеологічних одиниць у газетному тексті. *Особливості мови і стилю засобів масової інформації / А.П.Коваль, Г.Я.Солганик, О.Ф.Пінчук*. Київ: Вища школа, 1983. С. 70–79.
- Шелудько 1931: Шелудько Д.І. Німецькі елементи в українській мові. *Зб. наук. праць комісії для дослідження історії української мови*. Т.1. Київ, 1931. С. 1– 60.
- Шкляр 1997: Українська журналістика: вчора, сьогодні, завтра / За заг. ред. проф. В.І. Шкляра. Київ, 1997. 144 с.
- Янчук 2002: Янчук Н. Реалізація принципу наступності у процесі вивчення лексики і фразеології. *Українська мова і література в школі*. 2002. № 2. С. 10–13.